

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE FAKULTA
HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

FÚZE FILOSOFA A UMĚLCE PODLE FRIEDRICHA NIETZSCHEHO.

Vypracovala: Barbora Vojířová

Vedoucí práce: PhD. Jakub Chavalka

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 23.6.2023 Barbora Vojířová

Bibliografická citace

VOJÍŘOVÁ, Barbora. *Fúze filosofa a umělce podle Friedricha Nietzscheho*. Praha: Universita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2023. počet stran. Vedoucí bakalářské práce: Ph.D. Jakub Chavalka.

Anotace

Tato bakalářská práce si klade za cíl vydat se po fúzi principů filosofie a umění. Směřuje k tomu, že jsou neoddělitelné, že se k sobě vztahují bez ustání. Budu procházet jednotlivé aspekty díla filosofa-umělce, skrze něž promlouvá a zmnožuje se *vůle k moci, chtění*. Zjeví se, že právě lidskými instinkty, ale i intuicí je člověk na universum napojen. Pohlavní síla ho skrz pud plodit směřuje ke tvorbě, neustálému sebepřekonávání. Tím ve své době tvůrce zpřítomňuje ducha; a jedině dílo, jež je svědectvím o duchu má schopnost přetrvat.

Klíčová slova

Filosofie, umění, tvorba, Nietzsche, pud plodit, vznik stylu.

Summary

This bachelor thesis aims to follow the fusion of the principles of philosophy and art. It aims to show that they are inseparable, that they relate to each other without ceasing. I will go through the different aspects of the work of the philosopher-artist, through which the will to power, the will to want, speaks and multiplies. It will become apparent that it is through human instincts, but also intuition that man is connected to the universe. The sexual force, through the instinct to procreate, directs him to creation, to constant self-transcendence. In this way, the creator makes the spirit present in his time; and only a work that bears witness to the spirit has the capacity to endure.

Keywords

Philosophy, art, creation, Nietzsche, the instinct to procreate, the emergence of style.

Poděkování

Velké díky patří mé matce, mému partnerovi, a neposledně panu doktoru Chavalkovi.

Obsah

Úvod

Prameny a literatura

Vymezení pojmů, stanovení cílů a formulace otázek

1. PRINCIPY VZNIKU

1.1. Chtění

1.2. Aktivní a reaktivní

1.3. Formace a transformace

1.4. Kritika

1.5. Kultura a krutost

1.6. Zralý plod individuum

2. TVORBA

2.1. Opojení

2.2. Pud plodit

2.3. Světlocitlivost

2.4. „To něco“

2.5. Nevědomost a ignorance

2.6. Vznik stylu

2.7. Básníci vám lžou

2.8. Ohyzdnost v kráse versus úpadek typu

3. PŘETRVÁNÍ

3.1. Svědectví ducha

3.2. Nesrozumitelnost, problém ega

3.3. Věčný návrat jako hodnotitel

3.4. Fúze filosofie a umění

Závěr

Seznam pramenů a literatury

Úvod

Některé národy mají tradici filosofie přímo založenou na umění, na básnictví – čínská tradice ctí Lao – C, jež napsal kolem 5.století př.n.l. spis *Tao Te t'ing*, jež je přesně na pomezí obou domén. Pro země Blízkého východu je básník Rúmí (Džaláleddín Balchí Rúmí) ze 13. století, tehdejší Persie, hlavním představitelem filosofie. Básně, metafory, obrazy jsou pro některé kultury tou nejvyšší formou vyjádření zásadních myšlenek.

V evropském kontextu se o něco podobného jistě pokoušelo mnoho myslitelů, ale byl to právě rakouský filosof Friedrich Nietzsche, kdo díky svému přístupu umělce (mimo jiné se *Tak pravil Zarathustra* označuje za filosofické literární dílo, někdy za básnicko-filosofické dílo) rozepjal filosofii daleko přes ni samu, a proto ji znovu, a přesněji, ustavil. Byl prvním, kdo se k tak výraznému uměleckému myšlení odvážil právě na poli filosofie. Kouba to vystihl: „Umění bylo Nietzschemu vodítkem tak důležitým, že lze bez nadsázky říci, že jsme u něho svědky zrození filosofie z ducha umění.“¹

K Nietzscheho vyjadřování píše francouzský teoretik Gilles Deleuze: „Báseň a aforismus jsou dva nejobraznější prostředky, jimiž se Nietzsche vyjadřuje; avšak tyto výrazy mají jasně definovatelný vztah k filosofii. Formálně pojatý aforismus se prezentuje jako fragment: je to forma pluralistického myšlení; a ve svém obsahu si nárokuje říci a formulovat smysl. Smysl bytí, jednání, věci – to je předmět aforismu.“² Stejně jako aforismus je podle Deleuzeho také báseň uměním artikulovat smysl, uměním hodnotit. Bohatost Nietzscheho myšlenek se plně projevuje uměleckými formami, pročež veškeré snahy o vymýcení jejich uměleckosti zabíjí současně i jejich filosofii.

V této práci se budu zabývat fúzí umění a filosofie podle Nietzscheho; vycházím z toho, že velmi často prolíná a motivuje jedno druhým. Budou mě proto zajímat aspekty *tvorby*, jelikož pod tento pojem se vejdou oba principy. Mým záměrem je prozkoumat plody jejich dynamicko-harmonického vztahu.

Ani zdaleka není mým cílem vyzdvihovat umění na úkor filosofie, tvrdím něco jiného – totiž, že obě disciplíny se obsahují navzájem, a že právě toto vzájemné obsahování je důvodem, proč můžou jejich plody přetrvávat; protože jedno vyživuje druhé.

¹ KOUBA, P. Nietzsche. Filosofická interpretace. Praha: Český spisovatel, 1995, s. 10.

² DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*. Přeložil Čestmír Pelikán a Josef Fulka. Praha: Herrmann & Synové, 2004, str 59. ISBN 978-80-87054-47-5

Ne tím, že by jedno parazitovalo na druhém, ale tak, že pomocí toho druhého projeví sebe v nové formě.

Prameny a literatura

Hutným výchozím materiálem pro tuto práci je krátký spis *O životě a umění*, výběr z do češtiny zatím nepřeložené *Wille zu macht* (1885) – jež je však obsažena v nově přeložených *Pozdní Pozůstalost I. (1885-1887)* a *II. (1887-1889)*. Fokusuji tedy na pozdní spisy, kde se Friedrich Nietzsche vyjadřuje nejplněji, s tím, že občas použiji také relevantní pasáže z děl předchozích, jelikož mnoho postihl například už v *Radostné vědě* (1882). Ojediněle cituji i z *Tak pravil Zarathustra* (1883).

Ze sekundární literatury pracuji hojně s výkladem Gillea Deleuze, z jeho knihy *Nietzsche a filosofie*. Potom také s kolektivní prací *Filosofické reflexe umění* – Martin Vrabec et al. Z cizojazyčné sekce potom se sborníkem publikací *Nietzsche on Art and Life*, pod níž je podepsán editor Daniel Came. Odtud čerpám z více kapitol; Christopher Janaway: *Beauty is false, truth ugly*, Ken Gemes a Chris Sykes: *Nietzsche's illusion*, a také z úvodu Daniela Camea.

Tato práce je pokusem o oprášení některých Nietzscheho myšlenek, někdy nenápadných, roztroušených po různých spisech a – přičemž vycházím z jejich potenciálu – dotažení tak, aby se vzpínaly k uvedenému tématu, a posouvaly ho. Při tomto „dotahování“ si občas vypomůžu také pojetím myslitelů a myslitelek, uvažujících po Nietzsche (a často s ním); Hannah Arendtové, Terezy Matějčkové, či dalších, kteří vně těchto témat také kroužili.

Cituji Terezu Matějčkovou: *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*, jež je výborným vhledem do kontextů sedmi filosofů a jedné filosofky, pod spojujícím tématem rezignace; a kde je jedna kapitola věnována právě Nietzscheovi. Sem tam zmíním také myšlenky některých vybraných umělkyň či umělců, příkladem je spisovatelka Marguerite Duras, která věnovala reflexi tvorby útlý svazek *Psát*. Jsou v něm zřetelné některé zásadní principy „autora,“ jež se dají s přehledem aplikovat jak na „autora-spisovatele,“ tak na „autora-filosofa.“

Mým záměrem tak skutečně nebude obsáhnout historii pojmů filosofie a umění, dalekosáhlou debatu o nich, ale pojmut ty nejzásadnější extrakty, související s tím, jak lze chápat s Nietzsem.

Vymezení pojmů, stanovení cílů a formulace otázek

FILOSOFIE A UMĚNÍ.

Jak jsem již nastínila, tato práce bude sledovat magnetickou přitažlivost filosofie a umění. Vydejme se nejprve po různých snahách je pojmut. Tereza Matějčková píše: „Nietzscheho výměr filosofie je příznačný. Sice vychází – jak si to zvyk žádá – ze slova filo-sofie, ale tradiční překlad a interpretaci „láska k moudrosti“ zavrhuje. Slovo sofia odvozuje od sapio – chutnat. Filosof je ten, kdo díky svým rozlišením a hodnocením zakouší více chutí. Podobně, jako umění, jehož posláním je prohloubení smyslu pro to, co je, má filosofie třibit schopnost lépe vnímat, cítit a prožívat, ale ne lépe vědět. V *Tak pravil Zarathustra* poznamenává: A vy mi pravíte, přátelé, že se nelze hádat o chuti a chutnání? Ale všechen život jest hádkou o chuti a chutnání!“³

Matějčková zde implikuje, že jak umění, tak filosofie se, proto, aby prohloubily smysl toho, čím jsou, musí vztahovat k něčemu mimo sebe – „zakouší více chutí [...]“ *něčeho*. To prohloubení se však děje samo, *paralelně* se třibením schopností. Matějčková pravděpodobně čerpá z tohoto citátu: „Je to základní myšlenka *kultury*, která před nás staví jediný úkol: *napomáhat zrození filosofa, umělce a světce v nás i mimo nás a pracovat tak na završení přírody*. Neboť stejně jako potřebuje příroda filosofa, potřebuje i umělce, a to k metafyzickému účelu, aby se totiž poučila o sobě samé.“⁴

Tedy filosofie, vztahující se *k něčemu*; má-li sama znamenat něco živého, měla by se toho – a nás – dotýkat v určité naléhavosti. Je to nahlížení na svět, na sebe ve světě,

³ MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*. Praha: Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5338-9. str. 84

⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Praha: OIKOYMENH, 2005, O užitku a škodlivosti historie pro život, str. 103. ISBN 80-7298-134-X, str. 187

keré nás, podobně jako umění může vést k proměně. Současně se musí nechat, ať se děje, ať se živoucí pohyb naplňuje. V *Radostné vědě* Nietzsche opovrhne filozofy, kteří sedí nad papírem a doufají, že se do nich ta filozofie vlije. Ve chvíli, kdy filozof sedí s vlhkým perem v ruce⁵ a snaží se něco říct je v něm totiž přítomen ten pohled na sebe sama jako na filozofa; vyvoleného, který právě něco důležitého řekne – tedy měl by. To je našťěstí mýtus, na který Nietzsche použil kladivo. Filozof má po peru sahat až ve chvíli, kdy to už fyzicky nevydrží, ve chvíli, kdy překypuje. Tak je filozofie živá tím, když se nechává být, plynout. Člověk má ponechat filozofování filozofováním, netlačit, nezpeněžovat ji, nepoznávat tím zničujícím způsobem. Vypadnout do života, aby se mu po ní mohlo zastesknout natolik, že ji zpřítomní v něčem jiném, novém, a tak ji zvěční, znovuobjeví. Spisovatelka Anais Nin říká, „Píšeme, abychom vychutnali život dvakrát; v tu chvíli a retrospektivně.“⁶ To znamená, abychom mohli něco napsat, musíme nejdřív život vůbec ochutnat.

Gilles Deleuze vykládá Nietzscheho následovně: „Filozof sám je symptomatolog, typolog, genealog. Rozeznáváme zde nietzscheovskou trojici charakteristik, jimiž se vyznačuje „filozof budoucnosti“: filozof-lékař (neboť lékař interpretuje symptomy), filozof-umělec (neboť umělec tvaruje typy), filozof-zákonodárce (neboť zákonodárce stanovuje postavení v genealogii).“⁷ Shledávám zde ovšem u Deleuzeho necelou syntézu, jelikož je to právě umělec, koho Nietzsche chápe též jako zákonodárce, jako formujícího, hodnoty objevujícího a utvářejícího. Tuto teorii potvrzuje, že Nietzsche ve svém pozdním díle seznává pouze „dva rozličné druhy filozofů:

1. Ti, kteří usilují o (logické nebo morální) utvrzení nějakého význačného stavu ve světě hodnot;

⁵ „Ale proč tedy píšeš? - A.: Nepatřím k těm, kteří myslí s vlhkým perem v ruce; a ještě méně k těm, kteří se dokonce před otevřeným kalamářem oddávají svým vášním, sedíce na židli a upřeně zírající na papír. Veškeré psaní mě zlobí a stydím se za ně; psaní je mi tělesnou potřebou, - mluvit o něm i jen v přirovnání je mi protivné. B.: Ale proč tedy píšeš? A.: Tedy, můj milý, mezi námi řečeno: nenašel jsem dosud jiný prostředek, jak se zbavit svých myšlenek. B.: A proč se jich chceš zbavit? A.: Proč chci? Copak já chci? Já musím. - B.: Dost už! Dost!“ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, přel. V. Koubová, Praha: Aurora, 2001, ISBN 80-7299-043-8, str. 88, aforismus 93

⁶ „We write to taste life twice; in the moment and in the retrospect“ – Anais Nin

⁷ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filozofie*. Přeložil Čestmír Pelikán a Josef Fulka. Praha: Herrmann & Synové, 2004. ISBN 978-80-87054-47-5, str. 132

2. Ti, kdož jsou zákonodárci těchto hodnot.“⁸

Dá se tedy říct: 1. filosof-lékař, a 2. filosof-tvůrce. Postupným oddělováním však z filosofa-lékaře začal čím dál zřetelněji promlouvat filosof-učenec... V této práci mě bude zajímat filosof-tvůrce. Respektive, proč byl vlastně principem prapůvodním.

René Descartes se kolem roku 1620 odvážil tvrdit, že závažnější myšlenky (a lépe vyjádřené) jsou ve spisech básníků než filosofů, imaginaci postavil nad rozum. Díky imaginaci silněji září; jelikož za přítomnosti entusiasmů a síly imaginace vyklíčí semena moudrosti mnohem snadněji. O dvě století později Nietzsche stanovuje „tvoření a radost jako základ Zarathustrova učení.“⁹ Radost a hravost umělce se začíná do filosofie propisovat. V *Radostné vědě* píše: „Dávno před tím, než se vůbec objevili filosofové, přiznávali lidé hudbě sílu uvolňovat afekty, očišťovat duši [...]“¹⁰ Umění tedy, podle Nietzscheho logiky, bylo před filosofií – alespoň jako disciplína.

Mokrejš uvádí následující: „Umění bylo všudypřítomně zapojeno do všech aspektů života a mělo základní význam. Umění říkalo archaickým Řekům, kdo byli a jak by pro ně bylo nejlepší jednat. Děti se neučily biologii, zeměpis, matematiku a katechismus pravidel chování (založený buď na Zjevení, nebo na racionální argumentaci), ale atletice, hudbě, tanci a poezii.“⁹² a dále: „Život bez umění ztrácí cosi velice podstatného a byl by výrazně ochuzen a redukován. Snění a niterné vize, opojení, okouzlení i obdiv, touha po kráse a harmonii, potřeba stylu a estetického uspokojení, to vše reprezentuje v kontextech života aktivity i zkušenosti, bez kterých by se prostor života zřetelně zúžil a nadměru by zplaněla i zprimitivněla vnitřní členitost a niterné bohatství života.“¹¹

Snad mělo tedy umění původně také „rolí“ filosofie, anebo bylo zkrátka přirozeně obojím. Nietzsche seznává:

„Umělci nemají ničeho vidět tak, jak to je, nýbrž plněji, nýbrž jednodušeji, nýbrž mocněji: na to musí mít jejich život určitý ráz mládí a jara, musí v něm být stále jistého druhu opojení.“¹² Co přesně na umění a umělcích Nietzscheho tolik fascinovalo? Z jakého

⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 50

⁹ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 147

¹⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*. str. 83

¹¹ MOKREJŠ, A. *Odvaha vidět: - myslitel a filosof*. Praha: H & H, 1993, str. 166. V: STANISLAV, Vít. *Teorie umění u Friedricha Nietzscheho*, fakulta filosofická, univerzita Pardubice, 2019.

¹² NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*. Druhé vydání. Z díla *Wille zur Macht* přel. Jaroslav Kabeš. Praha: Votobia. 1995. ISBN 80-85885-54-9, str. 73

důvodu je v něm zásadní význam pro porozumění jeho filosofie a filosofie v principu? K této otázce se budu vracet napříč touto prací.

Jak je již zřejmé, pojmy filosofie a umění se neustále pletou do sebe. Při snaze o to je reflektovat ve vzájemném vztahu, musí se přirozeně vymezit tím, čím vůči druhému nejsou – filosofie jako něco, co není uměním, a umění jako něco, co není filosofií¹³ – ale co se tím přesně myslí, zda forma, systém myšlení, styl života, či určitý směr, zůstává nedořečené. Jelikož se tedy uvažování o vzájemném vztahu zrodilo z rozdělení těchto oblastí na různé disciplíny¹⁴, nebudu tak ani usilovat o to je vymezovat odděleně – nemuselo by zbýt nic. Budu je proto chápat jako dvě prolínající se oblasti a budu sledovat jejich nuance. Půjdu po vrstvách, nejprve po *principech* samotného vzniku, potom po aspektech *tvorby*, který pojí oba pojmy, a nakonec, co souvisí s *přetrváním* díla.

Jelikož by se tvůrce dal shrnout jako někdo, kdo chce aktivně formovat, jsou tyto pojmy – *chtění*, *aktivita* a *formování* – zásadní a detailněji je rozeberu v první kapitole Principy vzniku. Mám za to, že právě *aktivní formování* je dle Nietzscheho znakem velkého člověka, jelikož ten „nepožaduje „účastného“ srdce, nýbrž služebníky, nástroje; stýká se s lidmi, chce z nich vždy něco *udělat*.“¹⁵ Objevují se další pojmy: *velký člověk*, nebo taky *suverénní individuum*, jež se Nietzscheovou tvorbou prolínají. V kapitole Tvorba se budu snažit ukázat, že nese znaky tvůrce; filosofa, umělce, jednajícího podle vlastních zákonů, ustavujícího svou *kritikou* spojenou s *aktivitou* nové hodnoty. Bude mě také zajímat, jak díky tomuto osobitému jednání vzniká *styl*, a v podkapitole *Básníci vám lžou* pojednám o tom, že chceme-li být pravdě blíže, je důležité ji zahalovat; abychom ji mohli vidět v novém hávu. Jak důležitá je tedy pro pravdu nepravda.

Poslední kapitolu jsem nazvala Přetrvání, tam se budu snažit provést finální syntézu filosofie a umění, a dokázat hlavní tezi, totiž, že podmínkou pro přetrvání díla, oslovování napříč staletími, je obsahování jednoho v druhém – v umění filosofii, a ve filosofii přístup umělce. *Věčný návrat* budu chápat jako hodnotitele hodnotného díla, jelikož on určuje, co stojí za to, aby se to navracelo – on detekuje a vyzdvihuje solidní materiály, které do země propadly časem.

¹³ FORGÁČ, Marcel. „*Filosofující*“ literatura. str. 371, ve sborníku: VRABEC, Martin et al. (ed.) *Filosofické reflexe umění*. Praha: Togga. 2010. ISBN 978-80-87258-42-2.

¹⁴ tamtéž

¹⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*. str. 46

1. PRINCIPY VZNIKU

1.1. CHTĚNÍ

Je třeba začít zásadní Nietzscheho myšlenkou, kterou bude třeba také skončit.

Myšlenka věčného návratu je tvůrcem nového, praktického pravidla¹⁶, snad by se dalo říct imperativu: „To, co chceš, chtěj takovým způsobem, abys to chtěl jako věčně se navracející.“¹⁷ Tato myšlenka povyšuje *chtění* na tvůrčí princip.¹⁸ Tvůrčí princip *vůle*.¹⁹

A cože je chce *vůle k moci*? „Tvořit nad sebe samu!“²⁰ *Vůle k moci* je člověkem, tělem, životem, bytím. Tím, co chce však rozhodně není *moc*, tedy ne tak, jak byla původně chápána, v podobě otroka a pána. Abychom pochopili, *co vůle chce*, musíme ji hodnotit jinak než doposud, musíme přehodnotit zavedené hodnoty. *Vytvářet* nové hodnoty; jedině tím ji lze poznávat – to proto, že ji tak budeme uskutečňovat.²¹ Tedy *vůli*

¹⁶ „Věčný návrat [...] jakožto myšlenka stanovuje pro vůli určité praktické pravidlo.“ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*. str. 121

¹⁷ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, Str. 121

¹⁸ „Mění chtění na cosi celostného, [...] odstraňuje ze chtění vše, co do věčného návratu nespadá, činí ze chtění určité tvoření, uskutečňuje rovnici chtít = tvořit.“ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 122

¹⁹ „Vůle je tvůrčí,“ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 147, nebo taky Deleuze: „Nebudeme se ptát „kdo chce?“, „kdo interpretuje?“, „kdo hodnotí?“, protože ten, *kdo...* je vždy a všude vůle k moci.“ str. 147

²⁰ „Již nemá sil činiti, co nejraději by chtěla – tvořiti nad sebe samu. To by chtěla nejraději, tot' celá její vznícená touha. Ale teď se jí k tomu připozdilo – i chce vaše prapodstata zaniknouti, vy povrhovatelé tělem. Zaniknouti chce vaše prapodstata, a proto jste se jali povrhovati tělem! Neboť nemáte již dost sil, abyste tvořili nad sebe samy. A proto teď nevrážíte na život i na zemi. Nevědomá závist je v kosém pohledu vašeho povrhování. Nejdou já vaší cestou, vy povrhovatelé tělem! Vy mi nejste mosty k nadčlověku!“ NIETZSCHE, Friedrich, *Tak pravil Zarathustra*, kap. O těch kdož povrhují tělem, s. 30

²¹ „Nietzsche říká: vůle k moci se chápala tak, jako by vůle chtěla moc, jako by moc byla tím, co vůle chce; moc se tudíž přeměnila na něco reprezentovaného; o moci jsme si tudíž utvářeli představu otroka či bezmocného; moc se tudíž posuzovala podle připisování zavedených a již ustavených hodnot; vůle k moci se tudíž nepojímala nezávisle na boji [...]. Nietzsche hlásá, že chtění *osvobozuje*; oproti bolesti vůle hlásá, že

k moci chápe Nietzsche jako maximální projev života, jako puzení k *převládání* sebe sama – a to neustávajícímu²². Utvářet sebe *mimo sebe*. Utváříme totiž „sebe“ – něco, co zde ještě není, a jsme tak vlastními básníky, spolutvůrci velkého koncertu života²³.

Toto chtění se však nenalézá v přírodě, příroda existuje bez hodnot: to člověk je určuje – a to právě tím, že tvoří.²⁴ Proto je *kultivace*, *tvorba* typicky lidskou aktivitou, a tvůrčí živel je tak životní princip. „Svět jako samo ze sebe se rodící dílo umělecké,“²⁵ říká Nietzsche. Proto ten, kdo tvoří je v souladu se světem.

1.2. AKTIVNÍ A REAKTIVNÍ.

vůle je *radostná*. Oproti představě vůle snící o tom, že jí budou přisouzeny *zavedené* hodnoty, Nietzsche hlásá, že chtění je *tvorbou* nových hodnot.“ . DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 147

²² „Vůle nemůže přestat chtít a chce raději nicotu, než aby nechtěla vůbec.“ Nietzsche, F., *Ecce homo*, s. 142
k tomu také: „ Bylo : toť, proti čemu skřípějí zuby, vůle, toť nejosamělejší smutek. Bez moci jsouc proti tomu, co je vykonáno, dívá se vůle zle na všechnu minulost. Nemůžeť vůle chtítí dozadu; že nemůže zlomit čas a jeho chtivost – toť její nejosamělejší smutek. Vůle to jest, jež osvobozuje: co si vymyslí vůle sama, aby se zbavila svého smutku a vysmála se svému žaláři? Ach, každý zajatec se potřeští! A také zajatá vůle se osvobozuje střestně. Že čas běží nazpátek, toť její zuřivost; to, co ,bylo - tak sluje kámen, jehož neodvalí. A tak válí kameny ze zuřivosti a nevole a mstí se na tom, co necítí vzteku a nevole jak ona. Tak se vůle, osvoboditelka, stala škůdkyní: a na všem co může trpěti, mstí se za to, že nemůže chtítí nazpátek.“ srv. NIETZSCHE, Friedrich., *Tak pravil Zarathustra*, kap. O vykoupení s. 127-128

²³ NIETZSCHE, Friedrich, *Radostná věda*, s. 173

²⁴ „[...] Právě my, kdo myslíme a pociťujeme, ve skutečnosti neustále tvoříme něco, co zde ještě není: celý ten věčně rostoucí svět hodnocení, barev, závaží, perspektiv, hierarchií, přitakání a popírání. Toto námi vytvořené básnické dílo neustále nacvičují a osvojují si takzvaní praktičtí lidé (naši herci, jak řečeno) a přenášejí je do tělesné skutečnosti, ba do všednosti. Cokoli má v nynějším světě hodnotu, nemá ji samo o sobě, ze své přirozenosti, - příroda je vždy bez hodnot: - nýbrž hodnota byla kdysi těmto věcem dána, darována a my jsme byli dárci! Teprve my jsme stvořili svět, který se člověka týká! [...]“ NIETZSCHE, Friedrich, *Radostná věda*, s. 173

²⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*. Str. 66

Převzít moc nad svým životem, a uskutečňovat za hranicí myslitelného; k tomu vůle k moci směřuje. Nejprve je však třeba zvládnout vlastní rozpory, rozpory *aktivity a reaktivity*. Jsou to kvality síly, která z vůle k moci přímo vyvěrá.²⁶

O problematice měření těchto sil uvádí Deleuze: „[...] aktivní síly jsou síly nadřazené, dominantní, nejsilnější. Podřazené síly však mohou převládnout, aniž přestanou být podřazené co do kvantity, aniž přestanou být reaktivní co do kvality, aniž přestanou být svým způsobem otrocké. [...]“ Kouzlo interpretace tedy dle Deleuzeho tkví v tom, „[...] posoudit, zda jsou převládající síly nadřazené nebo podřazené, aktivní nebo reaktivní, zda převládají jakožto *ovládané*, nebo *ovládající*.“²⁷

Síla bude vždy silou, nikdy slabostí – slabost není polohou síly.²⁸ Síla je však buď aktivní nebo reaktivní. Ačkoliv reaktivita z principu oslabuje aktivitu, pořád je silou, ale pasivní silou, parazitující. „Zatímco všechna vznešená morálka vyrůstá z triumfujícího přitakání sobě samému, otrocká morálka říká od prvopočátku Ne každému „mimo“, „jinak“, „ne-já“; a toto Ne je jejím tvůrčím činem.“²⁹ U člověka aktivního, překypujícího silou je dle Nietzscheho právě jeho činorodost součástí štěstí, a to stabilního. Zato člověk reaktivní od sebe vše odsouvá a hledá vždy postranní cestičku, proto zná štěstí pasivně jen jako opojení, narkotické štěstí.³⁰

Deleuze parafrázuje Kallikla; „když otrok zvítězí, nepřestává být otrokem; když slabí triumfují, není to proto, že utvoří větší sílu, ale proto, že oddělí sílu od jejích

²⁶ „Aktivita a reaktivita jsou kvality síly vyplývající z vůle k moci.“ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 113

²⁷ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 103

²⁸ „Požadovat od síly, aby se neprojevovala jako síla, aby nebyla vůlí přemáhat, vůlí porážet, vůlí panovat, žízni po nepřátelích a odporu a triumfech, je stejně pošetilé jako žádat od slabosti, aby se projevovala jako síla.“ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, str. 34, aforismus 13

²⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, I., 10

³⁰ „Urození se totiž cítili jako „šťastní“; nemuseli své štěstí uměle konstruovat z pohledu na své nepřátele, popřípadě si toto štěstí namlouvat či nalhávat (jak činí všichni lidé resentmentu); a zrovna tak neuměli, jakožto lidé naplnění přemírou síly, a tudíž nutně aktivní, myslet štěstí bez jednání – činorodost je u nich nutnou součástí štěstí – to vše v příkrém protikladu ke „šťěstí“ na stupni bezmocných, stísněných, jedovatým záštím rozjitřených, u nichž štěstí vystupuje v podstatě jako narkóza, omámení, klid, mír, „sabbat“, oddech ducha a uvolnění těla, zkrátka pasivně.“ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, str. 29

možností. Síly nesmíme porovnávat abstraktně; konkrétní síla je z hlediska přirozenosti taková, která jde až do krajních důsledků, až do krajnosti moci či touhy.³¹

Mezi aktivitou a usilováním o moc tedy není rozdíl. Přisvojit si něco = přistoupit k tomu po svém, formovat to, tedy *vytvořit* formu novou.³² Aktivita = usilování o moc = tvorba.

Kdo tvoří, nutně provádí selekci, něco kritizuje, jiné umocňuje. Cílem ovšem není reaktivní síly vymýtit, ale pracovat s nimi za určitým účelem, reaktivní síly aktivně prožívat. Jelikož to, co je *aktivní* není pouze plné aktivních sil, ale funkční celek, v němž jsou oba póly aktivně uchopené.³³ Dílo je živé tím, že jsou v něm obsaženy a zvládnuty oba póly jedné síly.

1.3. FORMACE A TRANSFORMACE

Nietzsche zahájil obrat k individualitě; pojednal převzetí moci nad vlastním životem tím, že přitakáme všemu přicházejícímu, stejně tak vnitřnímu *chtění*, vůli k moci. A jak? Deleuze cituje a píše následující:

„Nastala fáze skromnosti vědomí.“³⁴ Přimět vědomí k patřičné skromnosti znamená brát je takové, jaké skutečně je: jako jistý symptom, nic než symptom hlubší transformace a aktivity sil, jejichž povaha je zcela jiná než duchovní. „V celém vývoji ducha se možná jedná jen o tělo.“³⁵ (NaF, 71)

³¹ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 104

³² „Co znamená „aktivní“? – usilovat o moc.“ [...] Přisvojit si znamená vnučovat formy, vytvářet určité formy a využívat přitom okolností.“ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*. str. 76

³³ „Aktivní typ neoznačuje pouze aktivní síly, ale hierarchizovaný celek, v němž aktivní síly převládají nad silami reaktivními a v němž jsou reaktivní síly aktivně prožívány [...]. V tomto smyslu typ implikuje kvalitu moci, díky níž jisté síly vítězí nad jinými.“ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 149

³⁴ NIETZSCHE, Friedrich. VM, II, str. 261, v: DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 71.

³⁵ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 71

To byl, jak známo, obrat revoluční: nové pojetí identity, nové porozumění člověku jako takovému,³⁶ píše Jakub Chavalka. Význam, ať vědomý či nevědomý, ať vypovídá o funkčnosti těla nebo o pohnutkách psychiky se skrývá v každém jednotlivém pohybu těla. Nic není bezpředmětné, protože vše vypovídá; i to, co se jeví jako nahodilé. Žádné rozum *nebo* cit, je zbytečné izolovat, co funguje, jak má, jedině ruku v ruce: *syntéza*, pokud je podmíněná nějakému cíli, je tím, co hlásá Nietzsche. Přijmout mnohost v jednom.

Chavalka však mluví o začarovaném kruhu, kdy člověk „[...] jednou vystupuje jako ten, kdo je tělem, podruhé jako ten, kdo tělo má, ale nikdy nenastane situace, v níž by se obě tyto roviny překryly, a on by vypovídal v přesném souladu se svým tělem.“³⁷ Tento zdánlivý rozpor ovšem nedělá v pojetí těla paseku: značí, že člověk není *jen*, *ale i* svým tělem. Navzájem se v sobě projevují.

Vztah těla a ducha se dá proto vztáhnout na vztah formy a obsahu. Nietzsche píše: „Jsme proto umělci, že cítíme jako obsah, jako „samu věc“ to, co všichni neumělci nazývají „formou“. Tím jsme ovšem příslušníky obráceného světa: neboť pak se nám stává obsah jen „formálním“ – i život náš v to počínaje.“³⁸ Definice umělce jakožto někoho, kdo do formy vnese obsah by implikovalo nějaké předpřipravené formy. Blíže: umělec – tak dlouho formy zkoumá a pohrává si s nimi a v nich, až se jednou natolik zpřesní a zprůchodní zároveň, že je do nich vehnán, či přivolán obsah. A obsah *chce* vejít, stejně jako se vůle *chce* projevovat.

Síla představivosti uhání a aktivní člověk se jí snaží určovat směr. Současně až teprve realizací nakupených představ se zase rozšiřují možnosti pro představy následující. Myšlení se vždy váže ke konání a naopak. Síla představivosti hranice nemá, pudí k transformaci reality. Deleuze píše: „Nietzschemu běží o jakousi energetiku, v níž je za „vznešenou“ označena taková energie, jež je schopná se proměnit. Schopnost transformace [...] je první definicí aktivity.“³⁹ Schopnost transformace – soulad se světem, neustále se ze sebe rodícím uměleckým dílem⁴⁰. Namísto fixních idejí o sobě neustále sebe sama *přetvářet*.

³⁶ „[...] jiné pochopení toho, co dosud dávalo člověku identitu, a proto je u něho obrat k tělu nesen patosem novému porozumění člověku jako takovému.“ CHAVALKA, Jakub. *Přivtělení a morálka*. Praha: Togga, 2014. ISBN 978-80-7476-054-9, str. 17

³⁷ CHAVALKA, Jakub. *Přivtělení a morálka*, str. 17

³⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 96

³⁹ DELEUZE, Gilles, *Nietzsche a filosofie*. str. 77

⁴⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 76

Pokud tedy člověk reaguje na své představy a chtění tak, že je aktivně projevuje v životě, tvoří. Pokoušet se o velikost jej vždy „deformuje“, a nikdy finálně neuspokojí. Nejde koneckonců o to dosáhnout jakési „velikosti“ ale přesahovat sebe. Člověk nikdy nebude tak velký, ani tak vzletný, jako jeho představy – vidí dál, než je, dál, než je schopen prožít. Kvůli své velké představivosti tedy nikdy nenaplní vše, co chce realizovat, a nutně musí zacílit jedním směrem (s přesahy do dalších), vlastním směrem, jde tedy celým svým tělem, a jeho aktivita se do něj přirozeně propíše (tak si *přivtěluje*). Jímí proto svůj život vždy tvoří, přesněji směřuje. A proto je právě tato *deformace* to, co je na člověku jedinečné. V ní se odráží jeho rozhodnutí i odvaha (ozkoušení funkčnosti). Proto je tato deformace jeho vznikající osobností.

1.4. KRITIKA

Nietzsche kritizuje jen ty, které mu připadají zajímaví, ostatními se příliš nezabývá. Kritizují, jelikož chci, abyste byli lepší, než jste, abyste naplno projevili svůj potenciál, abyste byli těmi nejlepšími verzemi sebe samých. Nietzsche říká, *staň se tím, kdo jsi*. Ne soucit, ale kritika je projevem lásky, projevem vůli k moci. Naproti tomu soucit je projevem reaktivním; přitakání polovičatosti, schvalování ne-smyslu. Deleuze jde s Nietzsche v souladu:

„Kritika není re-akcí re-sentimentu, nýbrž aktivním výrazem aktivního způsobu existence: je to útok, a nikoli pomsta, přirozená agresivita určitého způsobu bytí [...], takový je způsob bytí filosofa, protože ten vystupuje právě jako diferenciální živel, jako kritik a tvůrce, tedy jako kladivo. Oni myslí „nízce“, říká Nietzsche o svých protivnících.“⁴¹ (NaF, 10)

Kritika „[...] není nic jiného než negace v této nové podobě: ničení, jež se stalo aktivním, agresivita hluboce spjatá s afirmací. Kritika je ničení jakožto radost, agresivita tvůrce. Tvůrce hodnot nelze oddělit od ničitele, zločince a kritika: kritika zavedených

⁴¹ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, tamtéž, str. 10

hodnot, kritika reaktivních hodnot, kritika nízkosti.⁴² Ničení, směřující k vyšší syntéze, to je princip kritiky.

Na počátku tvorby nového stojí nespokojenost s vlažností existujícího, a chuť se vymezit, zajít dál, rozhořet to, oč jde, do plné podoby. Jelikož tvůrce nikdy netvoří celý nový svět, odznova, nýbrž neustále krade z reality, a dává ji do zkumavky, kam přimíchává, co ho napadne, co ještě nikdy nebylo propojeno. Nechává tedy na sebe působit různé síly – a proto je musí nejprve rozeznat a vymezit.

Deleuze píše: „Síla, která vyžaduje poslušnost, nepopírá druhou sílu, nebo to, čím sama není; ve svém vztahu k druhé síle potvrzuje svou vlastní diferenci a využívá ji.“⁴³ Boj mezi silami je tedy přirozený, stejně jako to, že jedna převládne a druhá podlehne. Ovšem nelze všechno vařit v jednom hrnci. Při snaze o svébytnost je nutné oddělování zrna od plev. „Radost z toho cítit se odlišně.“⁴⁴

Nietzsche píše: „Zatímco všechna vznešená morálka vyrůstá z triumfujícího přitakání sobě samému, otrocká morálka říká od prvopočátku Ne každému „mimo“, „jinak“, „ne-já“; a toto Ne je jejím tvůrčím činem.“⁴⁵

Naproti tomu stojí Nietzscheho „ano“ jako přitakání všemu, co je. „Ano“ odlehčující, hravé, nezodpovědné⁴⁶, a následné „ale“ jako kritika toho, co ještě není plně samo sebou. Ke všemu ostatnímu lhostejnost. Aktivní princip tedy říká: „Pro každou věc je třeba najít speciální prostředky, pomocí nichž jí lze přitakat, pomocí nichž je zbavena své negativity.“⁴⁷ U Nietzscheho není kritika reakcí, ale akcí, respektive nutnou součástí akce.

⁴² Tamtéž, str. 151

⁴³ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 20

⁴⁴ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 20

⁴⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, I., 10

⁴⁶ „Nietzscheho „ano“ stojí proti „ne“ dialektiky; jeho afirmace proti dialektické negaci; diference proti dialektické kontradikci; hra a rozkoš proti práci dialektiky; lehkost a tanec proti těžkosti dialektiky; závatná nezodpovědnost proti dialektickým odpovědnostem“⁴⁶. Nietzscheho princip tedy je: „ano“ jako přitakání tomu, co je, a následné „ale“ jako kritika toho, co ještě není plně samo sebou. Ke všemu ostatnímu lhostejnost. Aktivní princip tedy říká: „Pro každou věc je třeba najít speciální prostředky, pomocí nichž jí lze přitakat, pomocí nichž je zbavena své negativity.“ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 21

⁴⁷ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 34

Hodnotit je tedy troufalostí: „Může se člověk postavit tak vysoko nad jiné, aby je mohl utvářet?...“⁴⁸ klade Nietzsche otázku. Jistě, můžeme říci, dokud je jeho *chtění*, či *vůle* sto nadále táhnout vpřed a převyšovat jeho moc. Tedy „hodnotit = tvořit.“⁴⁹

1.5. KULTURA A KRUTOST

Obyčejně se plevel proplazí i těmi nejmín příznivými podmínkami, zato ušlechtilé rostliny disponují jemností a křehkostí: proto je zapotřebí je podpořit, vytrhat ohrožující kořeny plevele. Tak se můžou „naše“ rostliny pořádně rozrůst, posílit, zpevnit, a o to víc jsou schopny plodit. Projevovat „potěšení z diference“⁵⁰, to je kultivace. Deleuze píše: „Kultura je podle Nietzscheho bytostně drezúrou a selekcí. Je výrazem násilnosti sil, které se zmocňují myšlení, aby z něho učinily něco aktivního a afirmativního.“ Staví jej do protikladu s metodou, kterou proniká „předem uvážené rozhodnutí“⁵¹. Kultura je „[...] drezúra, uvádějící do hry celé myslitelovo nevědomí.“⁵²

Deleuze však upozorňuje, že kulturu nelze chápat jako to, co se jako kultura prezentuje ve společnosti – je totiž nakažená dějinami resentmentu, většiny: o rasách, národech, což vše kulturu degeneruje. Kultuře prezentované vládne historie; paměti minulosti vládne resentment. Musíme tedy kulturu chápat jako „nehistorický a nadhistorický živel“⁵³. Mluvme tedy o kultuře jako principu; o principu, který, jelikož krotí reaktivní síly, vládne sám sobě.

Kdokoliv se snaží připojit vlastní, konkrétní zájmy, kulturu ohrožuje. „Když stát podporuje kulturu, podporuje ji jen proto, aby posílil sebe, a nechápe cíl, jenž stojí výše nad jeho blaho a jeho existence.“⁵⁴

⁴⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 65

⁴⁹ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 98

⁵⁰ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 20

⁵¹ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie.*, str. 188

⁵² Tamtéž. Deleuze cituje: NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Schopenhauer jako vychovatel, 6, VM, IV

⁵³ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie.*, str. 243, cituje: NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*: O užitku a škodlivosti historie pro život, 10 a 8.

⁵⁴ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie.*, str. 190

Deleuze cituje Nietzscheho „Generická aktivita kultury má konečný cíl: vychovat umělce a filosofa.“⁵⁵ – a veškeré její selektivní „násilí“ je ve službách tohoto cíle; „Proto se zde obírám muži, jejichž teologie poukazuje trochu výše než k blahu státu.“⁵⁶ A trochu výše než k blahu lidskému... výše než pro bližního, příliš bližního:

„Vy tvořící, vy vyšší lidé! [...] Kdopak že je váš bližní? A i když jednáte „pro bližního“, přece pro něj netvoříte! Odvykněte mi jen tomuto „pro“, vy tvořící: právě vaše ctnost tomu chce, abyste nic nečinili „pro“ a „za“ a „protože“. Proti takovým nepravým slůvkům si zalepte ucho. „Pro bližního“, to je jen ctnost drobných lidí: ti říkají „rovný s rovným“, „ruka ruku“: nemají právo ani sílu k vaší zištnosti! Ve vaší zištnosti, vy tvořící, je obezřetnost a prozřetelnost těhotných žen!“⁵⁷ Hlásá Nietzsche.

Kultivovat se znamená uzpůsobit své reaktivní síly k aktivnímu prožívání.⁵⁸ Kultura, jako generická aktivita je „vlastní práce člověka na sobě samém v nejdelším období lidského rodu, jeho celá prehistorická práce..., ať už obsahuje sebevíc tvrdosti, tyranie, tuposti a hlupství.“⁵⁹

Dle Nietzscheho má aktivní člověk *výsadu* zapomínat: zapomínat to nepodstatné, to, co by bránilo ve vývoji. Naopak paměť je naopak hrotem člověka reaktivního: připomínat, vyčítat, vytahovat z minulosti jako ze zákona, fixovat se na minulost z důvodu vyhýbání se transformaci. S kulturou se však rodí nová paměť, a to ne paměť archivní, historická, „paměť stop“⁶⁰ ... Nová paměť je aktivní, neohlíží se do budoucnosti, ale směřuje do neznáma, do budoucna. Je to „paměť vůle“.⁶¹ Paměť, která bude brát vždy na zřetel nevyhnutelnost transformace. Výsadním cílem kultury je „[...] utvořit člověka schopného slibovat, tj. disponovat budoucností, člověka svobodného a silného.“⁶²

⁵⁵ Tamtéž. Deleuze cituje: NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Schopenhauer jako vychovatel, 8.

⁵⁶ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*., str. 190, cituje: NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Schopenhauer jako vychovatel, 4

⁵⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*, str. 275, č. 11 a 12

⁵⁸ „Drezírovat člověka znamená formovat ho takovým způsobem, aby mohl aktivně prožívat své reaktivní síly.“ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*., str. 233

⁵⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*. II, 2.

⁶⁰ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*. Gilles Deleuze, str. 233

⁶¹ „tato svébytná paměť již není zřetelem k minulosti, nýbrž k budoucnosti. [...] paměť vůle.“ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*., str. 233

⁶² DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 234

1.6. ZRALÝ PLOD INDIVIDUUM

„Jestliže se postavíme na konec toho nesmírného procesu, tam, kde strom konečně vydává ovoce, kde společnost konečně ukáže to, k čemu byla jen prostředkem: pak nalezneme jako nejzralejší plod na jejím stromu suverénní individuum, individuum rovné jen sobě samému, mravnosti mravů se opět vymanivší, autonomní a mravnosti převyšující, zkrátka člověka vlastní nezávislé dlouhé vůle, který smí slibovat...“⁶³ „⁶⁴

Suverénní individuum, zákonodárce, který umí slibovat, jehož paměť směřuje do budoucna – on sám je dle Nietzscheho produkt kultury, ne její prostředek. „Člověk svobodný, lehký, neodpovědný.“⁶⁵ Tedy odpovědný za celou svou bytost, ale neodpovídající nikomu jinému než sobě – tímto způsobem spatřuje Nietzsche sílu v nezodpovědnosti.

„Vaše dílo, vaše vůle, to je váš „bližní“: nedejte si namlouvat nepravé hodnoty!“⁶⁶ Odpovědnost je totiž chápána „jakožto odpovědnost před zákonem, zákon jakožto zákon spravedlnosti, spravedlnost jakožto prostředek kultury [...]“⁶⁷ To vše se však syntetizuje, koncentruje do autonomního člověka, který nepotřebuje prostředníky, neboť on sám je *naplňovatelem a produktem* vůle. A proto je svobodný.

Reaktivní síly nebudou nikdy vymýceny, zrušeny, to není ani jejich smyslem, ani žádoucí. Suverénní individuum afirmuje i je. Nalézá v nich hodnotu; reaktivní síly jej vždy pudí, vybízí k vymezení, k pohybu, k překonávání. Jelikož pro překonávání něčeho je vždy třeba *mít co překonávat*.⁶⁸

⁶³ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 238, cituje: *Genealogie Morálky*, Friedrich Nietzsche: II, 2.

⁶⁴ DELEUZE, tamtéž.

⁶⁵ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie.*, str. 239

⁶⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*, str. 275, č. 11 a 12

⁶⁷ DELEUZE, Gilles, *Nietzsche a filosofie.*, str. 239

⁶⁸CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*. United Kingdom: Oxford University Press. 2014. ISBN 978–0–19–954596–4 : JANAWAY, Christopher. *Beauty is false, truth ugly*: „In Reginster’s illuminating account, will to power has a paradoxical structure: in willing some end, we will to overcome obstacles [...] that stand in our way; but that implies that in some sense we will to encounter hindrances. What we will is not

Někteří interpretující se díky tomu schylují k závěru glorifikace selhání, ovšem Nietzsche tvrdí doslova opak: Přitakání odporu pouze jako první krok k jeho překonání – a následné přitakání dalším a překonávání jich; v tom je trvajících dokonalost. Neustálý věčný návrat téhož zahrnuje i návrat reaktivních sil – ale jimi se prolíná neustálá, věčná motivace ke tvorbě nových cest. Jelikož síla se nedefinuje tím, že přitaká jednou, přemění reaktivitu jednou provždy, ale je schopna znovu a znovu přitakávat, vymezovat se, projevovat se.

Proto suverénní jedinec je schopen neustále se otevírat životu, užasnout, zmnožovat chutě, odlehčovat. Nebýt svázaný tím, kdo jsem byl, kým jsem ani koho utvářím – „já“ je něco, co se tvoří samo v závislosti na naší aktivitě. Tedy, pokud je něco specificky lidského, tak právě tyto aktivity: básnění, filosofování, znovu a znovu afirmovat, znovu ničit, znovu tvořit.⁶⁹

straightforward satisfaction or pleasure, but the existence of obstacles for our willing to test itself against and overcome, and this has the consequence that 'its satisfaction brings about its own dissatisfaction...it is a kind of desire that does not allow for permanent (once-and-for-all) satisfaction' (247). However, [...] Nietzsche urges that to find value in the very 'activity of confronting and overcoming resistance' without that activity's reaching any ultimate resting place where desire ceases, is to have discovered a 'new happiness'. [...] If one comes to value this creative life, there are certain implications for what else one values. Valuing creativity implies a positive evaluation of suffering, of loss, of impermanence (or becoming), and of one's own ultimate personal failure.“

⁶⁹ „Cokoli má v nynějším světě hodnotu, nemá ji samo o sobě, ze své přirozenosti, - příroda je vždy bez hodnot: - nýbrž hodnota byla kdysi tímto věcem dána, darována a my jsme byli dárci! Teprve my jsme stvořili svět, který se člověka týká! [...]“ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, s. 173

2. TVORBA

2.1. OPOJENÍ

V předchozí kapitole jsem vysvětlila principy, které předcházejí vzniku díla, nyní přecházím k tvorbě jako takové. Zde také už jasně bude znát fúze umělce a filosofa, kterou finálně pojmu v poslední kapitole.

Začnu pojmem *opojení*, jelikož právě jím Nietzsche vysvětluje estetický stav. Stavby rozkoše, opojení, či libosti jsou směsí „velice jemných odstínů živočišných blahocitů a žádostí.“⁷⁰ Ve chvíli, kdy je nám něco libé se v našem těle odehrává následující:

„Vnímání časové i prostorové je změněno: obrovské dálavy jsou prozřeny a skoro teprve zřetelny; rozlehlost pohledu [...] Zjemnění ústrojí pro vnímání i toho nejmenšího a nejprchavějšího [...] „inteligentní“ smyslovost - : Síla jako pocit nadvlády ve svalech, jako pružnost a rozkoš z pohybu, jako tanec, jako lehkonohost a přesto: síla jako rozkoš z jejího projevování, jako bravurní výkon, jako dobrodružství, jako nebojácnost, jako lhostejnost k životu i ke smrti...Tyto všechny vrcholné okamžiky životní se navzájem podněcují; svět obrazů a představ jednoho stačí na sugesci druhému: tak konečně srůstají stavy, jež by snad měly důvod zůstat si cizími.“⁷¹

Tyto stavy opojení, které vyvěrají zevnitř se však týkají jen těch, kteří žijí *zmnožováním* krásy a živosti. Jelikož jimi sami překypují, mají na ně vytríbené senzory. Proto bude chřadnoucí učenec jinak vnímat, jinak hodnotit – nemá přístup k těmto sférám,

⁷⁰ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*. str. 70

⁷¹ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 72

nepřipustí si k sobě nic, co by ho mohlo svést, pohltit a vyhnat z jeho kobky, kde jediné je vládcem.⁷²

Avšak ti, kteří k těmto stavům nemají přístup zevnitř, snaží se je stejně mermomocí navodit. Proto jich zneužívají pro vlastní potěšení, nebo spíš: utišení... formou narkotik. Jedním takovým narkotikem je pro Nietzscheho divadlo: „opičení po mocném vzednutí duše“⁷³. „Kdo má dost tragédie a komedie v sobě, zůstává divadlu asi nejraději vzdálen; anebo se mu, výjimečně, stává celá událost – divadlo, publikum a také básník – tragickou a komickou podívanou samou, takže uváděný kus mu proti tomu znamená jen málo.“⁷⁴

Aleš Novák píše, že na prvopočátku umění je opojení, „v němž subjekt přesahuje vlastní hranice a nechává *vůli k moci* být čirým sebepřítakáváním a sebe-přemáháním. Umění – a nejmó výrazněji hudba ve spojení s tancem – zachvacuje a vytrhuje člověka z obvyklého a neobvyklého, což již není údiv, nýbrž transcendence k počátku: opojení. Vytržení, extáze, kterou umění navozuje, vytržení, které přivádí, nechává vystupovat povaze života – vůli k moci – v nezastřené, čisté podobě. [...] Hudba a tanec rytmicitou zachvacují celé tělo, které mnohdy navzdory rozumu a věděni se zapojí a přimkne k rytmu a nechá se vést k čirému sebe-prožitku, který slouží k sebe- překonání.“⁷⁵

Přestože je zde tanec interpretován jako přímý projev vůle k moci, problém je, že je stejně konzumní jako tvůrčí; co se vytvoří se v ten moment spotřebuje. Tanec⁷⁶ je vlastně v jistém smyslu opojení sebou samým, také druh narkotika, a v tom je podobné

⁷² „Opačně: vystoupí-li před námi věci, které zrcadlí tento smysl a obsah, odpovídá naše živočišná přirozenost vzrušením oněch sfér, kde vyvěrají tyto stavy rozkoše: a směs těchto velice jemných odstínů živočišných blahocitů a žádostí je estetickým stavem. Tento se objevuje jen u takových povah, které samy oplývají onou rozdávající a překypující plností tělesné síly (vigor): v ní je vždy *primum mobile*. Střízlivý, znavený, vyčerpaný, usychající (např. učenec) nemůže od umění přijímat zhola ničeho, neboť nemá umělecké prasíly, tlaku překypujícího bohatství: kdo nemůže ničeho dát, nic nedostane.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 70

⁷³ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, str. 85

⁷⁴ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, str. 85

⁷⁵ NOVÁK, Aleš. *Dělník, nadčlověk, smrtelník*, s. 189

⁷⁶ Pozn.: Hudbu a tragično ponechávám stranou.

divadelnímu představení, tedy toho, které diváky vaří na nudli silného a vypjatého citu⁷⁷...Mám za to, že podobný vztah jako k divadlu má nakonec Nietzsche i k tanci; je mu milejší jeho představa než masově mrzačený projev. V kontextu provázanosti filosofie a umění tedy budu hovořit o tom umění, které se vrývá do hmoty a automaticky neumírá s jeho interpretem či těmi, kteří jej pamatují.⁷⁸ Takové umění, které se netvoří a současně nespotebovává, ale které má schopnost žít dál svým vlastním životem a zařadit se do běhu.

2.2. PUD PLODIT

„Jeť to jedna a táž síla, již vydáváme při uměleckém početí i při pohlavním aktu: je jen jeden druh síly.“⁷⁹

I přes staleté snahy tuto prasílu v člověku vymýtit⁸⁰ se ukázalo, že to není v lidských silách. Co však lze je potlačit její projevy. A jak že se projevuje? Dává,

⁷⁷ „*O divadle*. – Tento den mi opět dal silné a vypjaté pocity, a kdybych na jeho sklonku mohl mít hudbu a umění, pak dobře vím, kterou hudbu a které umění bych si *nepřál*, totiž všechno to, co by své posluchače a diváky chtělo opojit a *dohnat* k okamžiku silného a vypjatého citu, - ony lidi každodenní duše, kteří se večer nepodobají vítězům na triumfálních vozech, nýbrž unaveným mezkům, na nihž život příliš často zkoušel svůj bič.“ – NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, str. 85

⁷⁸ Pozn.: Dalo by se namítnout, že dnešní možnosti zaznamenávání dat situaci zase o něco posouvají, ovšem nevýrazně. Pokud se tím záznamem nevytvoří ještě něco jiného, nedá se mu nějaký význam, například v kontextu filmu, stále je pouhou dokumentací tanečnicka, někoho, v němž se tento proces tvorby a současně konzumace děje, tj. princip zůstává stejný.

⁷⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 94

⁸⁰ Pozn: jak se neúspěšně pokoušela křesťanská morálka...viz: *Genealogie morálky*.

naplňuje smyslem a obsahem⁸¹, překypuje, rozmnožuje se, zbásňuje.⁸² V ní se projevuje a *roste* naše vlastní náplň a *chuť* k životu. Na vlastní otázku „Proč tedy píšeš, proč se chceš zbavit svých myšlenek?“ odpovídá Nietzsche „Proč chci? Copak já chci? Já musím!“⁸³ psaní je mu tělesnou potřebou, pudem.

Pohlavní pud pudí k plození. Tvůrce plodí; nechává skrz sebe projevovat tuto prasílu; proto se stává matkou a probouzí se v něm vůči plodu ochranné instinkty. Tak je nekompromisní, zistný: to proto, že z hloubi svého těla miluje. „Jen pro vlastní dítě lze být těhotnou.“⁸⁴

Těhotný tvůrce je veden láskou k rostoucímu dílu, mateřským instinktem. Je mu oddán celou svou bytostí⁸⁵; ono všechny jeho síly spotřebuje pro svůj růst.⁸⁶ Vypne jeho síly do maxima, milující je tak hodnotnější i silnější.⁸⁷ Proto v závislosti na své dílo

⁸¹ „Rozpoložení, v nichž naplňujeme věci smyslem a obsahem, v nichž je zbásňujeme, až z nich zrcadlí naše vlastní náplň a chuť k životu: pohlavní pud, opojení, sytost, jaro, vítězství nad nepřítelem, posměch, dovednost, krutost, unešení náboženským citem. Obzvláště tři prvky: pohlavní pud, opojení, krutost – všechny patřící k nejstarším slavnostním radostem člověka, všechny také převažující v prvotním „umělci.““ *O životě a umění*. Friedrich Nietzsche.

⁸² „Není možno zůstat objektivním: resp. Vypnout sílu, která vykládá, přidává, vyplňuje, zbásňuje [...]“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*., str. 76

⁸³ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, str. 89

⁸⁴ „Vy tvořící, vy vyšší lidé! Jen pro vlastní dítě lze být těhotnou. Nenechte se umluvit, nedejte si nic namluvit! Kdopak že je váš bližní? A i když jednáte „pro bližního“, přece pro něj netvoříte! Odvykněte mi jen tomuto „pro“, vy tvořící: právě vaše ctnost tomu chce, abyste nic nečinili „pro“ a „za“ a „protože“. Proti takovým nepravým slůvkům si zalepte ucho. „Pro bližního“, to je jen ctnost drobných lidí: ti říkají „rovný s rovným“, „ruka ruku“: nemají právo ani sílu k vaší zistnosti! Ve vaší zistnosti, vy tvořící, je obezřetnost a prozřetelnost těhotných žen! Nikdo ho ještě nezřel očima, plod: ten je chráněný a šetřený, ten je vyživovaný celou vaší láskou. U vašeho dítěte, kde je celá vaše láska, je i celá vaše ctnost! [...]“ NIETZSCHE, Friedrich. *Tak pravil Zarathustra*, str. 275, č. 11 a 12

⁸⁵ „[...]„mateřský“ instinkt, tajná láska k tomu, co v něm roste, ho vede do situací, jež z něho snímají nutnost myslet na *sebe*; v témže smyslu ženský instinkt *matky* prozatím uchovával ženu v závislé situaci. Požadují toho nakonec hodně málo, tihle filosofové, jejich heslem je: „kdo vlastní, ten je vlastněn“ – *nikoli*, jak musím stále znovu podotýkat, z nějaké ctnosti, ze záslužné vůle ke střídmosti a prostotě, nýbrž proto, že to takto od nich žádá jejich nejvyšší pán, chytře a neúprosně: a ten má smysl jen pro jedině [...] – čas, sílu, lásku, zájem. [...] NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie Morálky*, str. 97

⁸⁶ „[...] – je to právě jejich „mateřský“ instinkt, který zde ve prospěch rodičů se díla bezohledně vládne všemi ostatními zásobami a přebytky síly, oné vigor animálního života: větší síla pak *spotřebuje* menší.“ NIETZSCHE, Friedrich, *Genealogie Morálky*, str. 98

⁸⁷ „[...] milující je hodnotnější, je silnější.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění* str. 82

zakouší tvořící blažený pocit: zapomíná na *sebe*, upozaduje se. Jediné, na čem mu záleží je bezpečí a kvalitní výživa pro jeho plod, a vůbec veškeré dobré podmínky pro jeho růst. Střeží jej tak v bezpečí svého těla dlouho: do té doby, než nazraje a snese paprsky dne.

2.3. SVĚTLOCITLIVOST

Nietzsche říká:

„Filosof se pozná podle toho, že se [...] ostýchá před příliš jasným světlem: proto se ostýchá před svou dobou a jejím „dnem“. V tom se podobá stínu: čím víc mu schází slunce, tím je větší. Co se týče jeho „pokory“, snese, jako snáší tmu i jistou závislost a zastínění: ba více, on se bojí vyrušení oslnivými blesky, couvá před nechráněností příliš izolovaného a vystaveného stromu, na němž si každý nečas vybijí své nálady, každá nálada má svůj nečas. [...]“⁸⁸

Přestože Nietzsche tyto řádky provokativně adresuje filosofovi (o kterého se pokouší *učenec*⁸⁹), je důležité říci, že právě tuto světlocitlivost přeměnil umělec ve svou výsadu.

Už Rembrandt si uvědomoval, že teprve pod správným úhlem světla dostane zobrazovaný objekt sdělný výraz. S vynálezem fotoaparátu, jeho masovým rozšířením a následným průnikem do umění se prohlašovalo, že je malba mrtvá, jelikož ztratila svou zaznamenávací funkci. Není tomu tak, přenesla se do tohoto jiného média⁹⁰: fotografie je totiž přesněji *malba světlem*. Film je totéž, a navíc *rozpohybovaná* malba světlem. Obojí se zaznamenává na materiál se světlocitlivou vrstvou⁹¹. Každý fotograf i filmař ví, že je přímé světlo nejmíň zajímavé. Je to světlo přirozené, sluneční, které vládne většinu dne, a je při něm vše zřetelné. Jakmile se však zdroj světla pohne, mění se kontrasty, tvoří se stíny.

⁸⁸NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie Morálky*, str. 97

⁸⁹ viz kapitola *O nesrozumitelnosti*

⁹⁰ Pozn.: čímž se paradoxně oprostila, osvobodila.

⁹¹ Pozn.: Tedy v případě záznamu na filmový pás. Digitální technologie fungují záznamem světelné energie do pixelů, kde se převede na elektrický signál a uloží se do vázaného náboje na digitální čip.

Jedno vyvstává, jiné se upozaďuje; vznikají nové významy. Umělec tak vlastní světlocitlivostí utváří obraz.

2.4. „TO NĚCO“

Vypovídat – *o něčem*. Utvářet obraz – *o něčem*. Je to vždy *to „něco“*, co má do tvorby prosáknout. Text nesmí být jen textem, chyběla by mu ona výpovědní hodnota. Musí být živým organismem. Proudem. Nejde o autora, ani jeho text, na oboje ať zapomene, a nejen životu přitaká, ale bláznivě se do něj zamiluje; nechá se proniknout jeho proudem. *Amor fati*. Tak člověk tryská – třeba i na papír.

Deleuze vykládá Nietzscheho pojetí uměleckého principu: „U aforismu „[...]“ smysl odkazuje k odlišnému prvku, z něhož odvozuje svůj význam, tak jako hodnoty odkazují k odlišnému prvku, z něhož odvozují svou hodnotu. Tento prvek, jenž je vždy přítomen, ovšem rovněž vždy implicitní a skrytý v básni či aforismu, je jakoby druhá dimenze smyslu či hodnoty. Právě v rozvinutí tohoto prvku a v rozvinutí sebe v něm konstituuje filosofie ve svém esenciálním vztahu k básni a k aforismu úplnou interpretaci a hodnocení, to znamená umění myslet, vyšší schopnost myšlení či „schopnost přežvykování“.“⁹²

Umění myslet jako také umění říct vše i v nevyřčeném – tím udržovat dílo živé, otevřené interpretacím. Tak stimulovat představivost. Tak pozívat do nitra díla, které je plné a lehké zároveň.

Daniel Came tvrdí, že Nietzsche neprojevoval o umění systematický zájem, že povaha jeho zájmu byla, jako obvykle, „prakticky-existenciální.“⁹³ „Nezajímala ho povaha umění jako takového, ale vztah mezi uměním a životem, role, kterou může umění hrát při plnění hlavních úkolů, které si jako filosof stanovil – identifikovat podmínky afirmace

⁹² DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 60

⁹³ „For—as with all of Nietzsche’s concerns—his motivations were practical-existential.“ CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life: Introduction*

života, kulturní obnovy a příkladného lidského žití.⁹⁴ Nietzsche spatřoval v umění princip prazákladní, jednou dokonce popisuje svět jako „samo ze sebe se rodící dílo umělecké.“⁹⁵

V rozměrném díle jde vždy o něco dalšího než o sebe sama, *vztahuje se k...* a to přímo ke zdroji, který ho napájí a vyživuje. Ve tvorbě jako takové není vítězů ani poražených, to až z hlediska životnosti; „vítězí“ ten, kdo přežije. Je to o to vyšší hra, vezmeme-li na vědomí, že životnost díla není limitována (lidskou) smrtelností. Proto je tvůrcem ten, který tvoří *nezávisle* na uznání. Tomu, co dělá, věří natolik, že nepotřebuje vnější ujištění, touží po tom, jenž vyvěrá z tvorby samé; to ho naplňuje a motivuje. Neobrací se přitom na nikoho, nesměruje své činy k nikomu konkrétnímu, to vše by bylo krokem mimo jeho cestu.

Jak Nietzsche uvádí o velkém člověku: „[...] je chladnější, tvrdší, nerozpačitější a nebojácný před „míněním“; chybí mu ctnosti související s „vážností“ i vážeností, vůbec vše, co patří mezi „ctnosti stáda.“⁹⁶ A co víc – vnější ujištění odmítá, jelikož je stejně jako ostatně všechna hodnocení, uspávací injekcí. Hodnotí se to, co je hotové – ale co když dílo ještě není hotové? Snad má být doděláno, snad zničeno? Jeho pravý stav pozná – určuje – ten, který mu dává život, ten, na nějž jsou navázány sítě jeho děl. Pokud tedy tvůrce přeci jen vyslechne soud, bere jej vždy na lehkou váhu, jelikož „má vlastní soudní moc, nad níž není již žádné jiné instance.“⁹⁷ Proto je pro tvorbu jako takovou, jako sílu, nejlepší stav ten, kdy se projevuje, a ne, kdy je interpretována.

2.5. NEVĚDOMOST A IGNORANCE

⁹⁴ „That is to say, Nietzsche was interested, not in the nature of art as such, but in the relationship between ‘art’ and ‘life’, and in the role that art can play in discharging the principal tasks he set himself as a philosopher—to identify the conditions of the affirmation of life, cultural renewal, and exemplary human living.“ CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*: introduction, překlad vlastní.

⁹⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 66

⁹⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 46

⁹⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 46

„Nevím, co je kniha. Nikdo to neví. Ale víme, kdy kniha je. A víme, kdy není nic, tak jako víme, že jsme, že ještě nejsme mrtví.“⁹⁸

Přestože francouzská spisovatelka Marguerite Duras naznačuje neuchopitelnost psaní, daří se jí reflektovat, čím je: „Psaní přichází jako vítr, je nahé, je to inkoust, je to psaní, a pomíjí jako nic jiného v životě, jako nic jiného, kromě života.“⁹⁹ Formulace „psaní pomíjí“ asociuje, co říkal Čechov; psát je lehké, ale oříšek je vystihnout na něj ten správný čas. Oba jsou v souladu s Nietzsche, podle něhož se myšlenky, jež řídí svět „blíží na nohách holubičích“¹⁰⁰. Jsou tiché a snadno vyplašitelné. Stejně jako spisovatel, ani filosof *neví*, co napíše. Zkrátka jej něco „napadne“, nebo přepadne – nějak se to najednou nakumuluje a skočí to na něj; proto nápad není racionální, i když může do pole racionálna přistát.

Pokud se tvůrce jednou za čas odváží mluvit o své tvorbě v procesu, stejně mu nikdo nemůže rozumět, protože ani on ještě *nerozumí* tomu, jak ty komponenty zreagují (a někdy tomu neporozumí nikdy) – protože ony se rodí až před jeho očima, či pod jeho rukama, do té doby je jen tuší, ale neexistují – to on je musí *přimět*, aby existovaly. Přitom se musí poprat s určitými konkrétními silami v čase a prostoru. Tvůrce přitakává všemu, i náhodě, tu velmi vítá; ví, co s ní, bez váhání ji zapojí do procesu. Aby dílo vzniklo, musí ovšem v první řadě být naladěn na toto „nerozumné porozumění“, pojmání, otevřenost tomu dokonce aktivně ponechávat některé věci náhodám.

Duras píše: „Psáním se pokoušíme dovědět, co bychom napsali, kdybychom psali – dovíme se to až potom – předtím je to nejnebezpečnější otázka, jako si můžeme položit. Ale taky nejběžnější.“¹⁰¹ Zda tvůrce svému dílu ovšem vůbec sám plně porozumí je věc ještě jiná, pro tuto chvíli tolik nepodstatná. Hlavní je, že tvorbou uchopuje, chápe se světa. Tedy, abych to shrnula: ve skutečnosti o pravé podstatě nestvořeného uměleckého díla neví nikdo nic, stejně jako o podobě nenarozeného plodu. Totiž: „Kdybychom věděli něco o tom, co napíšeme, kdybychom věděli, než začneme psát, nikdy bychom nepsali. Nestálo by to za to.“¹⁰²

⁹⁸ DURAS, Marguerite. *Psát*. Praha: Abor vitae. 2002. ISBN: 80-86300-28-5, str. 30

⁹⁹ DURAS, Marguerite, *Psát*. str. 50

¹⁰⁰ CHAVALKA, Jakub. *Přivtělení a morálka*. Pojetí tělesnosti ve filosofii Friedricha Nietzscheho, str. 24, cituje: Zarathustra, Nejtíší hodina, přel. Tokar Fischer, Olomouc Votobia, 1995, s.134; srv. KSA 4, s. 189

¹⁰¹ DURAS, Marguerite *Psát*, str. 50

¹⁰² tamtéž

V tomto ohledu je revoluční režisér Orson Welles dokonce zastáncem čistého štítu. Svůj první a současně nyní již kultovní film *Občan Kane* natočil bez toho, aniž by o vzniku filmu kdy předtím něco věděl. A objevil několik revolučních principů. Na otázku, jak to dokázal, odpovídá v rozhovoru: "Nevědomost, neprostá nevědomost. [...]" – dá se též přeložit jako: „Ignorance, naprostá ignorance. Neexistuje žádná důvěra, která by se jí vyrovnala. Teprve poté, co o nějaké profesi něco víte, jste nespěšný nebo opatrný."¹⁰³ (překlad vlastní)

2.6. VZNIK STYLU

Tvůrce tedy dopředu neví, co vytvoří, a stejně tak je jeho styl záležitostí mimovolnou, která se vyvíjí a potvrzuje dlouhodobě (cvik a každodenní práce¹⁰⁴, uvádí Nietzsche). Pokud by totiž člověk tvořil už předem s představou stylu, tak jedině nějakého, který je mu odněkud znám, tj. ve stylu někoho anebo něčeho cizího, již existujícího. To by pak ovšem popíralo samotný princip tvorby jako nastolování nových hodnot. Tudiž protože *přesně* neví, do čeho jde, ani jak se projeví, a už vůbec ne, zda a jak dílo vznikne, tvoří tvůrce *nezávisle* na stylu, *a tím* – samovolně – vzniká styl.

Řekli jsme si, co vše tvůrce neví. Jistě se však nedá oddělit od toho, co zná. Ví, co mu vadilo na jiných formulacích téhož a co chce přeformulovat¹⁰⁵, tedy ví, že to, co si představuje, ještě v této podobě nikde předtím neviděl. Dle Terezy Matějčkové tak velikáni „Svým jednáním ztělesňují změny, které už dorazily, ale dosud jsou nerovnoměrně

¹⁰³ BUSTO, Mario. 2021. The freedom of ignorance. [online]. [20.6.2023] Dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=iiHeNyY629A> . „Ignorance, sheer ignorance. There is no confidence to equal it. It's only when you know something about a profession that you are timid or careful.“

¹⁰⁴ „Dát styl svému charakteru...“ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, str. 153

¹⁰⁵ „Opakování, nikoli vůle po jedinečnosti, uvolňuje zvláštní schopnost k vyjádření, které může překročit marné úsilí o originalitu.“ MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*, str. 28

rozšířené.¹⁰⁶ Pokud tedy tvůrce sleduje cizí pokusy o tvorbu, tak ne aby kopíroval, tvůrce jediné „krade“: vytáhne potenciál nedotaženého nápadu, a dotáhne ho tak, aby dával smysl.¹⁰⁷ Tvůrce dává smysl a styl tomu, co jej pozbývá.

Nietzsche hlásá: „Jednoho je zapotřebí. – „Dát styl“ svému charakteru – to je velké a vzácné umění! Věnuje se mu ten, kdo přehledně všechny síly a slabosti, jimiž se vyznačuje jeho povaha, a zapojí je pak do uměleckého plánu, takže každý element vyhlíží jako plod umění a rozumu, a ještě i nedostatek potěší naše oko. Tady byl přidán velký díl druhé přirozenosti, jinde zas odstraněn kus přirozenosti první: v obou případech dlouhým cvikem a každodenní prací. Ošklivost, již nebylo možno se zbavit, je někde skryta, jinde zas přetvořena ve vznešenost. Mnoho vágního, vzpírajícího se formě bylo dáno stranou a využito pro pohledy z dálky: - a má teď za úkol ukazovat do daleka a nezměrna. A nakonec, když je dílo završeno, se ukazuje, že vše bylo pod tlakem téhož vkusu, jenž panoval a tvořil ve velkém i v malém: zda to byl vkus dobrý nebo špatný, znamená méně, než bychom se domnívali – stačí, že to byl vkus jeden! [...]“¹⁰⁸

Tedy nejenže stejným *principem*, jako umělec vytváří umělecké dílo, by měl člověk vytvářet také sebe, „falšovat – zkrášlovat, zkrášlovat sebe sama“¹⁰⁹ ve smyslu nenechávat se ladem, zato se aktivně kultivovat, ale také: tím, že člověk v dlouhodobém měřítku dává věcem styl, dává ho *přitom* taky sobě. Stehy svých jednotlivých, nejrůznějších děl sešívá

¹⁰⁶ „Velikáni jsou mocní tím, že nemyslí „své“ nápady, ale uchopují myšlenky, které v nezřetelné podobě nacházejí ve světě a které svým jednáním činí výslovnými, a tím rovněž skutečnými. Velikost netkví v tom, že si vymýšlejí něco nového. Svým jednáním ztělesňují změny, které už dorazily, ale dosud jsou nerovnoměrně rozšířené. To, co je v době skryté, vystavují na světlo. [...]“ MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*, str. 25

¹⁰⁷ Jistě subjektivně.

¹⁰⁸ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, str. 153

¹⁰⁹ CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*. „[...] Nietzsche invites us to take the falsifying, distorting, and beautifying that occurs in the activity by which an artist produces an art work and transpose it to the case of the self: we are the ‘artists’ who make a falsifying ‘work’ out of the raw material that is also ourselves—and without such falsification of ourselves by ourselves, it seems, existence could neither be borne nor even continued. But if we are to learn this from art proper, art proper must also be concerned essentially with making false appearances.“

taky na pozadí jeden velký obraz – o sobě. Ovšem jen potud, pokud se s ním příliš neztotožňuje: pokud jej nebere příliš vážně.¹¹⁰

2.7. BÁSNÍCI VÁM LŽOU

„Je opravdu méně škodlivé, nebezpečné, katastrofální nechtít se nechat oklamat? Co víte předem o charakteru existence, abyste mohli rozhodnout, zda je větší prospěch na straně bezpodmínečně nedůvěřivých, nebo bezpodmínečně důvěřivých? Ale mělo by být nutné obojí... kde by pak věda mohla vzít bezpodmínečnou víru či přesvědčení, na němž spočívá, že pravda je důležitější než cokoli jiného, než každé jiné přesvědčení? Právě toto přesvědčení by nikdy nemohlo vzniknout, kdyby pravda a nepravda neustále dávaly najevo, že jsou obě užitečné, jak tomu je.¹¹¹

A v čem tedy přesně spočívá hodnota lži? Začnu z druhého konce: vědecké poznání, které se snaží extrahovat univerzálně platné, fixní zákony, projevuje dle Nietzscheho o pravdu příliš vážný zájem, směřuje ke zničení iluzí. Kdyby se jí to podařilo, život by se stal nesnesitelný¹¹², protože by popíral samotnou svou podstatu – krásnou, záhadnou, v jistém smyslu nepochopitelnou! Toto absolutní poznání, o němž se snaží věda,

¹¹⁰ „[...] jako každý velký umělec dosáhne nejvyššího vrcholu své velikosti až tehdy, když sebe a své umění dokáže vidět pod sebou – když se dokáže sám sobě smát.“ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie Morálky*, str. 86, nebo také: „[...] jistě učiníme nejlépe, jestliže umělce od jeho díla natolik oddělíme, že jeho samého nebudeme brát stejně vážně jako jeho dílo.“ Str. 87

¹¹¹ NIETZSCHE, F. V: CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*, str. 53. překlad vlastní. Jiný překlad nedohledán.

¹¹² „The only possibility of life: art. Otherwise a turning away from life. The complete annihilation of illusion is the drive of the sciences: it would be followed by quietism— were it not for art. (WEN, 22)“ - Nietzsche, F. 2009. *Writings from the Early Notebooks*, Geuss, R. and Nehamas, A. (eds.) (Cambridge: Cambridge University Press). Citované z: *Nietzsche's illusion*, Ken Gemes and Chris Sykes. CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life.*, str 84.

vede k pesimismu, proti němuž existuje jediný lék: umění.¹¹³ To však ještě neznamená, že veškerá snaha o hledání pravdy je zbytečná, nebo že její pojem ztrácí smysl, jen je třeba na ni uplatňovat jiná měřítka.¹¹⁴ Sesunout ji z pomyslného piedestalu. Nietzsche zkrátka rád obrací hodnoty: „Moje filozofie je obrácený platonismus: čím je něco vzdálenější pravému bytí, tím je to čistší, krásnější a lepší. Život v iluzi jako cíl.“¹¹⁵

Lež tedy není pouhou snahou o samoúčelný únik od skutečnosti¹¹⁶, ani negací skutečnosti, ale zdvojením jejího významu; tvorba nové, „nepravdivé pravdy“¹¹⁷ – tím se pravda stává formovatelnou, živoucí. Umění je tak nejen hra, zdání. Básníci vám lžou – a proto mluví pravdu.

Přestává tedy dávat smysl se pokoušet o jakousi čistou formu (ideu) pravdy, která by vylučovala lež; protože lež je jen jinou její polohou.¹¹⁸ Můžeme zkrátka pozorovat, kde

¹¹³ „My philosophy is an inverted Platonism: the further something is from true being, the purer, the more beautiful, the better it is. Living in illusion as the goal. Absolute knowledge leads to pessimism; art is the remedy against it.“ (WEN, 52) - Nietzsche, F. 2009. *Writings from the Early Notebooks*, Geuss, R. and Nehamas, A. (eds.) (Cambridge: Cambridge University Press). Citované z: Nietzsche's illusion, Ken Gemes and Chris Sykes. CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*.

¹¹⁴ „What, then, is Nietzsche's alternative? Not the abandonment of all pursuit of truth, let alone the abandonment of the concept of truth. Rather, an attempt to see the value of truth-acquisition as conditional—on the values of health, strength, affirmation, or the degree of viability, bearability, and self-satisfaction we can sustain. Can we put life first, and sacrifice truth-seeking to life if need be?“ JANAWAY, Christopher. *Beauty is false, truth ugly*. V: CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*. str. 53

¹¹⁵ Tamtéž jako citace 111

¹¹⁶ But on this reading the ideal towards which art provides a helping hand is that of facing up to the truth of life as honestly as one can. Art's falsifications are no self-subsistent exercise in escaping from truth, but rather an employment of illusion in the service of the intellectual conscience, with its project of confronting the truth—a change of tactic when all other means take us to the limit of what we can bear. – JANAWAY, Christopher. *Beauty is false, truth ugly*. V: CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*, str. 50

¹¹⁷ „Kdo neumí lhát, neví, co je pravda.“ *Tak pravil Zarathustra*. Friedrich Nietzsche, str. 274

¹¹⁸ „Moc nepravdivosti je nutno dovést až k určité vůli ke klamu, neboť umělecká vůle je jako jediná s to soupeřit s asketickým ideálem a úspěšně se mu postavit. Umění vynalézá právě ty lži, které pozvedají nepravdivost k vyšší afirmativní působnosti, činí z vůle ke klamu cosi, co se afirmuje v působnosti nepravdivého. Zdání již pro umělce neznamená negaci skutečnosti v tomto světě, ale právě onu selekci, korekci, zdvojování a afirmaci.“ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 179

všude je obsažená. Novými měřítky pravdy tedy pro Nietzscheho je vše, kde se může projevit životaschopnost, síla, transformace:

„Smysl pro pravdu. – Chválím každou skepsi, na niž smím odpovědět: „Zkusme to!“ Ale nechci už slyšet o žádných věcech ani otázkách, které nepřipouštějí experiment. To je hranice mého „smyslu pro pravdu“ [...].“¹¹⁹

Tato hranice nabádá k pohybu a sama se pohybuje. Všude, kde se lze, nachází Nietzsche velkou touhu po svádění k životu, tedy nejvlastnější úlohu umění. Nebo, jak pravděpodobně cituje Deleuze Nietzscheho: je umění „stimulem vůle k moci“, „podněcovatelem chtění.“¹²⁰ Tím „[...] zamítá každou reaktivní koncepci umění.“¹²¹ Jelikož pravdivé je uskutečňovat sílu, moc, a jelikož skrze umění se uskutečňuje vůle k životu, nabývá „pravda“ nového významu: pravda je zdání.¹²²

Odvážít se jít do neznáma, a to i *proti* pravdě. Odvážít se = odlehčit se. Totiž odvážný jde pryč od vážnosti.¹²³ Umělecký klam požaduje *nerozumné* porozumění. Hravost, experiment; bláznivost jako plnost a pestrost, nekorektnost, v tom se poznává vůle k životu, ne v tom, co je přikázané, jasně dané; vše, co se „má a musí“ jen tak a ne jinak – to je mrtvé.

Lež je tedy vždy principem *kreativním* (alternativou pravdy, její novou možností, proto také jí samou). Rozlišuje se z jaké potřeby plyne. Lež sobecká, se špatným

¹¹⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, str. 65

¹²⁰ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 177

¹²¹ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 177

¹²² Pravda potom možná nabývá nového významu. Pravda je zdání. Pravda znamená uskutečnění moci, vzestup k nejvyšší působnosti. U Nietzscheho nacházíme tuto rovnici: my umělci = my hledači poznání či pravdy „my objevovatelé nových forem života.“ DELEUZE, Gilles, *Nietzsche a filosofie*, str. 179

¹²³ „Vážný zájem o pravdu. – vážný zájem o pravdu! Jak odlišně rozumí lidé těm slovům! Právě tytéž názory a způsoby dokazování a zkoumání, které myslitel pocítuje u sebe sama jako lehkovážnost, jíž ke své hanbě v té či oné chvíli podlehl, - právě tytéž názory mohou umělci, který na ně narazí a jistý čas s nimi žije, skýtat vědomí, že se jej nyní zmocnil hluboce vážný zájem o pravdu a že je obdivuhodné, že on, ačkoliv umělec, projevuje nanejvýš vážnou touhu po protikladu pouhého zjevu. Tak se může stát, že někdo právě svým patosem vážnosti prozradí, jak povrchně a skromně se jeho duch dosud pohyboval v říši poznání. -A není ostatně vše, co bereme vážně, naším zrádcem? Prokazuje, kam klademe svou váhu a kde žádnou nemáme.“ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, aforismus 88

svědomím: to, co se ze mě dere schovávám, a vám dám odvar. A velkorysá: jsem ochoten dát, co mám, ze sebe, z mé imaginace; ta vyplývá z čistého svědomí (neboli nejde proti svědomí)¹²⁴. Lži se tedy dá rozumět buď jako neúplné pravdě, nebo pravdě převrácené, ale vždy pravdu obsahuje, jen ji jinak *formuluje*, předkládá. Lež bez pravdy neexistuje. Umělec – velkorysý lhář, který svádí k životu a má čisté svědomí.

Shrnu tedy: Klam nám pomáhá hravě afirmovat pravdu, a glorifikovat ji, vidět vše, co je nutné jako *krásné*. Z toho, co se jeví jako svazující, znesvobodňující, ohyzdné, vykřesat něco krásného – to je princip tvůrce, umělce¹²⁵ (a snad i filosofa?...). Jinými slovy, jedině pokud se od toho, co je prezentované jako pravda co nejvíc (a aktivně) vzdálíme, budeme blíž její pravé podstatě. Tvůrčí klam nám poskytuje lepší vhled do toho,

¹²⁴ „Umění, ve kterém je naopak posvěcena lež, ve kterém má vůle ke klamu na své straně dobré svědomí, je mnohem zásadnějším protikladem asketického ideálu než věda.“ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, III, 25.:

¹²⁵ CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*. Beauty is false, truth ugly, citace uvnitř citace: (Ridley, 2007, 82–4) . . . „So a tension persists between art as comforting deception and art as medium for a joyous confrontation with terrible truth. Prominent concerns in *The Gay Science* of 1882 are the intellectual conscience and the virtue of honesty. Alongside them are the repeated recommendations to look to the activities of artists to learn creative attitudes towards oneself. Aaron Ridley finds these seemingly conflicting preoccupations unified in the following way: The artist’s ‘intellectual conscience’, which insists on honesty, drives him—once he has honestly recognized the character of his and our most fundamental needs—to cultivate and value the false, but to do so to the minimum extent necessary to ward off ‘nausea and suicide’ . . . The creative spirit envisaged in *The Gay Science* is . . . one who, first, faces the truth as honestly as possible; second, tries to see as beautiful as much as possible of ‘what is necessary in things’ [see GS, 276]..and then, finally, falsifies those conditions that defeat this attempt—that is, turns ‘existence’ into an ‘aesthetic phenomenon’—to the least possible degree consistent with making life ‘bearable’.“

čím člověk skutečně je,¹²⁶ jelikož "existence a svět jsou věčně oprávněné pouze jako estetický fenomén".¹²⁷

2.8. OHYZDNOST V KRÁSE VERSUS ÚPADEK TYPU.

Namísto Kantova pojetí krásy jako něčeho, co se nám zdálky, nezúčastněným pohledem krásné jeví, zařazuje Nietzsche opět další pojem do centra života: krásné je, co se nás bytostně *týká*. V kapitole o kritice jsem již pojednala o tom, že příroda sama je bez hodnot, to až člověk dává hodnoty. Nietzsche tak demytizuje antické chápání, když říká, že samo o sobě neexistuje dobro, pravda, ani krása. Namísto toho jde o podmínky přežití určitého lidského druhu – aktivního, toho, který kultivuje¹²⁸ :

„Tak bude stádný člověk oceňovat krásou jiné věci než člověk výjimečný a nadčlověk.“¹²⁹

¹²⁶ „So while art reveals ugly truths to be faced and affirmed, at the same time any absolute distinction between ‘reality’ (the ‘true world’) and the realm of appearance or illusion can be seen as unstable or bogus.²³ It emerges now that those artist’s procedures of simplifying, correcting, and selecting are ways of opening up other perspectives upon oneself, not deceptions but ways of gaining access to something that one genuinely is.“ JANAWAY, Christopher. *Beauty is false, truth ugly. V: CAME, Daniel. (ed.) Nietzsche on Art and Life.* str. 55

¹²⁷ „‘it is only as an aesthetic phenomena that existence and the world are eternally justified’ (BT, 5).“ NIETZSCHE, Friedrich. *Zrození tragédie*. Citované z: Nietzsche’s illusion, Ken Gemes and Chris Sykes. CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*.

¹²⁸ „Krása existuje právě tak málo jako dobro, pravda. V jendotlivém jde zase o podmínky udržení se určitého druhu lidského: Tak bude stádný člověk oceňovat krásou jiné věci než člověk výjimečný a nadčlověk.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, Str. 75

¹²⁹ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, Str. 75

Čímž se rovnou vysvětluje, proč je soudů o vkusu tolik. A taky, že krása je ve skutečnosti: zvládnutím sil, pocitem opojení, překypěním – přirozenou štedrostí, a hlavně, zmnožením pocitu moci¹³⁰.

Ve chvíli, kdy na nás působí její účinek, začne se tělem rozlévat pocit opojení. Jestliže krásu definujeme jako výsost; vysoký pocit moci i pohlavní síly, mělo by ohyzdné potom být to, co se nezvládne pojmout ve své celistvosti a vzpínat k něčemu *nad* sebou; namísto toho upadá a hroutí se do sebe, tím je stále nižší a nižší.¹³¹

Částečně to tak je:

„Pro Nietzscheho jsou totiž život povzbuzující účinky krásy a deprimující účinky ošklivosti tak ústředními a univerzálními rysy lidské přirozenosti, že jsou naším hlavním podnětem k pěstování ctnosti a zároveň nejsilnější obranou proti život popírajícímu pesimismu: "pohled na to, co je ošklivé, činí člověka špatným a sklíčeným" (GS, 290).“¹³² (Came, str. 131, překlad vlastní)

V uvedené citaci je řeč o ošklivém jako o úpadku typu, jako o antihrdinovi, který motivuje hlavního hrdinu, jímž je krásno k přemáhání se. Tak stojí proti sobě. Je ovšem třeba dodat, že ošklivost se nalézá i ve službách krásy: *krásné* (aktivní) v sobě zákonitě musí obsahovat také jistou dávku *ohyzdnosti* (reaktivity); ovšem zvládnutou¹³³ – to k tomu, aby bylo *živé*.¹³⁴ V tu chvíli naopak i jemná nedokonalost potěší.

¹³⁰ „Pocit opojení, skutečně odpovídající nadbytku síly: nejmocnější v době říje [...] zkrásnění je důsledkem zmnožené síly. Zkrásnění jako výraz vítězné vůle, vystupňované souřazenosti, vyvážení všech silných žádostí, nevyvratitelného těžiště. Logické a geometrické zjednodušení je důsledkem zvýšení sil: naopak zase postřeh takového zjednodušení zvyšuje pocit síly...“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 71, taky: „Stav libosti, zvaný opojením, je přesně vysokým pocitem moci...“ str 72

¹³¹ „Ohyzdnost znamená úpadek typu, rozpornost a nedostatek souřazenosti vnitřních žádostí, - ohyzdnost značí upadání řídicí a řadící síly, psychologicky mluveno: „vůle“.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 71

¹³² CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*, str. 131

¹³³ „Krása“ je tudíž umělci něčím, co stojí mimo všechno pořadí, protože je v ní zvládnuta rozpornost protikladů, což je největším znakem moci, totiž moci nad protikladností [...]“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 77

¹³⁴ „Takto rozpoznáváme krásu i ohyzdnost jako něco podmíněného – totiž přihlížíme-li ke svým nejnižším sebezáchovným hodnotám. Nepřihlížet k tomu a stavět proti sobě krásu a ohyzdnost je nesmyslné.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 75

3. PŘETRVÁNÍ

3.1. SVĚDECTVÍ DUCHA

Hannah Arendt nadřazuje umělecká díla všemu ostatnímu, protože zůstávají ve světě nejdéle a mají ze všech věcí nejvíce světskou povahu.¹³⁵ Jelikož na sobě nechávají zazářit *samu setrvalost světa*,¹³⁶ zjevuje se v nich, co to znamená „býti člověkem“¹³⁷. Díky této zásadní roli označuje umělce za posledního jednotlivce, který v masová společnosti zbývá, jelikož „[...] zanechává v civilizaci svůj autentický produkt a svědectví ducha, který ji oživuje.“¹³⁸

Tereza Matějčková vidí jako svědectví ducha umění i filosofii: „Myšlení je výkon, který v každém z možných světů čelí podobným výzvám. Ostatně i tím jsou humanitní vědy a umění tak pozoruhodné. To, co přetrvává napříč dobami a společenstvími, jsou, vedle nerostů, umění a filosofie, obecně teoretické výkony v nejširším smyslu. Výsledky empirické vědy – jakkoli pozoruhodné a stěžejní – mají v tomto srovnání omezenou životnost; a značně proměnlivé, nežádka kdy nesrozumitelné jsou i společenské podmínky. Ale umění i filosofii rozumíme nehledě na geografii a dobu, a nejenže jim rozumíme: jsou inspirací, nakolik skýtají hlediska a řeč, třeba i obtíže, na které bychom v našem světě nepřišli, ale které o nás přesto nějak mohou vypovídat. [...] jejich výkonem mnohdy je, že ukazují, jak málo schopní jsme problémy řešit, jak jen sledujeme proměny jednoho problému do druhého.“¹³⁹

¹³⁵ ARENDTOVÁ, Hannah. *Krize kultury*, v kapitole o krizi.

¹³⁶ „To, co zde září, je stálost světa, která se jinak ve světě věcí – navzdory jeho relativní trvalosti – nikdy neukazuje v tak čisté a jasné podobě je to trvání samo, v němž smrtelní lidé nacházejí ne-smrtnou vlast. Zdá se, jako by se v trvání uměleckého díla ukazovala stálost světa a za ní a za ní jako by se zjevoval kynoucí příslib možné nesmrtnosti [...]“ ARENDTOVÁ, Hannah. *Vita aktiva neboli O činném životě*. O této roli uměleckého díla, str. 214

¹³⁷ VRABEC, Martin et al. (ed.) *Filosofické reflexe umění*. Praha: Togga. 2010. ISBN 978-80-87258-42-2. NOVOTNÝ, Jaroslav. Krása jako zářnost v umění a jednání. K pojetí uměleckého díla u H. Arendtové a M. Heideggera, str. 195

¹³⁸ ARENDTOVÁ, Hannah. *Krize kultury*, str. 176.

¹³⁹ MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*, str. 10

Být komunikativní nehledě na geografii a době. Aktivní jsou tvůrci, ti, kteří jsou v současnosti schopni spatřovat neustále se navracející, s čímž jsou propojeni, proto je vlny trendů ani okamžitý neúspěch nemohou ohrozit. Reaktivní jsou ti, co reagují na dobu bez souvztažnosti k celku, nechávají se unášet zavádějícími proudy bez kompasu, bez nadhledu, proto jsou jednorozměrné a mají omezenou trvanlivost.

3.2. O NESROZUMITELNOSTI, O PROBLÉMU EGA.

Princip nesrozumitelnosti se koncentruje ve ‚vzdělaném muži‘ či ‚učenci‘, kdož je učený někým, ale rozhodně ne životem, o tom moc neví.¹⁴⁰ Ztratil instinkt v důsledku potlačení své pohlavní síly, proto se proměnil v abstraktní představu o sobě, v něco zesláblého, seschlého, ve stín. A kdo nic nedá, nic nedostane.¹⁴¹ Nietzscheho terminologií by se dalo hovořit o převaze lidského, příliš lidského. Snad je vše, co zamezuje životnosti nízké, příliš nízké.

Gilles Deleuze píše: „Nietzscheho aktivní filologie má jeden princip: slovo něco znamená, pouze pokud ten, kdo je vyslovuje, spolu s tímto vyslovením něco chce. [...]“¹⁴² A cituje Nietzscheho: „Panské právo dávat jména sahá tak daleko, že bychom se měli odvážit pojmout i původ jazyka samého jako projev moci vládnoucích: říkají ‚toto jest to a to, každou věc a každé dění pečeti zvukem, a zároveň si je tím jakoby přivlastňují.“¹⁴³

¹⁴⁰ NIETZSCHE, Friedrich. Nečasové úvahy. Praha: OIKOYMENH, 2005, O užtku a škodlivosti historie pro život, str. 103. ISBN 80-7298-134-X.

¹⁴¹ Střízlivý, znavený, vyčerpaný, usychající (např. učenec) nemůže od umění přijímat zhola ničeho, neboť nemá umělecké prasíly, tlaku překypujícího bohatství: kdo nemůže ničeho dát, nic nedostane.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 70

¹⁴² DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*,

¹⁴³ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie morálky*, I, 2.

Ve stínu každého hbitého tvůrce, zákonodárce kulhá vyprahlý učenec¹⁴⁴, připraven romantizovat, „trpět pro pravdu“¹⁴⁵ ve chvíli, kdy by tvůrce ztrácel napojení. Jediným lékem pro chorobu jménem učenec¹⁴⁶ je neustále obnovovat přímé propojení s dílem i s celkem; bez ‚Boha‘, ale s božskostí; neustále se vzdouvat do filosofa-umělce.

Přeci jen: „[...] oni sami, filosofové, mají pro pravdu něco *dělat*.“¹⁴⁷ (GM, 97)

Být nesrozumitelný (nejedná se o srozumitelnost rozumem, ale o komunikativnost) znamená blokování proudění *nadlidského*. Být sobec nabytých znalostí – spokojit se s tím, že se na mé sdělení nelze napojit – znamená pouze to, že námi ještě zcela *nepronikly*, a proto nejsme schopni s nimi volně zacházet, vlastními slovy je suverénně předat dál.

V chápání filosofie a umění se tedy zdá být největším problémem pojmovost, oddělování. Nejsvobodněji se oba fenomény nachází všude, volně. Nelze si tedy nic nárokovat, o to hloupější je snaha si nárokovat moudrost. Je proto hlavně třeba osvobodit tyto disciplíny od předsudků a přijmout, že filosof může být každý, a stejně umělec. Pokud filosofie – díky učencům – komplikuje a dekomunikuje, vytváří ostrov obehnaný drátem, „my filosofové“... všemu rozumíme. Uzurpovat si poznání; naše! *my* jsme lepší lidi, to nejinteligentnější z populace...vůbec nejdřív ze všeho, co by se mělo o filosofii říct – že jako filosofie „sama o sobě“, vytržená, je k ničemu. Kape z ní krev, a stane se fosílií.

3.3. VĚČNÝ NÁVRAT JAKO HODNOTITEL

¹⁴⁴ „ohybnost kulhá [...] – protiklad božské hbitosti tančícího.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 85

¹⁴⁵ Zdá se mu nevkusné dělat ze sebe mučedníka; „trpět pro pravdu“ – to přenechává ctizádostivcům a divadelním hrdinům ducha a všem těm, kteří na to mají ještě dost času (oni sami, filosofové, mají pro pravdu něco *dělat*).“ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie Morálky*, str. 97

¹⁴⁶ „Usilovat o „popření smyslů“: to je mi nedorozuměním, nebo chorobou [...]“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 97

¹⁴⁷ NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie Morálky*, str. 97

„Chceš to ještě jednou a ještě nespočetněkrát?“¹⁴⁸ (Nietzsche, F., *Radostná věda*, přel. V. Koubová,

Praha: Aurora, 2001, str. 183-4)

Každá rozkoš i bolest, vše prožité se navrátí úplně stejně, ve stejném pořadí i podobě – tato představa se někomu může zdát hrůzostrašná, ale ve skutečnosti opět pudí k aktivitě, k převzetí moci nad svým životem tak, abychom si přáli jeho věčný návrat. Věčný návrat téhož ve smyslu úplně na chlup toho samého je hyperbolou¹⁴⁹ své pravé podoby, věčného návratu principů, projevujících se v jiných formách, transformujících se. Deleuze píše:

„‘lepší‘ a absolutně hodnotou nadané je to, co se navrácí, co snese navrácení, co se chce navrátit. Zkouška věčného návratu nenechává přetrvat reaktivní síly ani schopnost popírání. Věčný návrat přeměňuje negativitu: činí z tíže něco lehkého, přesouvá negativitu na stranu afirmace, proměňuje negaci na afirmativní schopnost.“¹⁵⁰

Proto největším hodnotitelem je věčný návrat – určuje, co stojí za to natolik, aby se to navracelo. Připomeňme si Nietzscheho pojetí kritiky jako výrazu aktivity, jako diferenciálního živlu. Tak je věčný návrat potvrzením hodnoty v díle. Je proto věčný, že se projevuje v čase; je tedy doslova otázka času, kdy dojde k vyhodnocení sil, které se v díle projevují. Lépe: kdy se skrze někoho či některé jedince projeví tato vůle k moci. A kdože to má být? Lidé se stejným jemnocitem a smýšlením – pohybující se na téže frekvenci.

„Vysoké a vznešené u Nietzscheho označují nadřazenost aktivních sil, jejich spřízněnost s afirmací, jejich vzestupnou tendenci a lehkost. Nízký a podlý označují triumf reaktivních sil, jejich spřízněnost s negativitou, jejich váhu či tíži,¹⁵¹ uvádí Deleuze. Mezi to, co může tvorbu zatěžkávat, a tedy činit irelevantní, patří proto také podléhání trendům – reagování na aktuálně hojně frekventovaná témata jen pro reakci samu, *aby byla, přidala se k množství*, a to bez širšího vztahování. Pokud totiž něco reaguje jen na to, co se právě objeví, mizí dílo spolu s jeho jednostranným impulzem vzniku. To, co usilovalo o to být dílem je tak zatěžkané dobovostí, že musí klesnout k zemi.

¹⁴⁸ NIETZSCHE, Friedrich., *Radostná věda*, přel. V. Koubová, Praha: Aurora, 2001, str. 183-4

¹⁴⁹ Pozn.: nebo koncentrátem?!

¹⁵⁰ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 151

¹⁵¹ DELEUZE, Gilles *Nietzsche a filosofie*, str. 149

Dále je třeba vzít do úvahy, že jak filosofie, tak umění se rozpínají a dál žijí právě ze suverénních individuí. Deleuze píše:

„Autentický obraz filosofa nepřežije toho, kdo jej ve své době dokázal načas ztělesnit. [...] Není-li kritické dílo filosofie aktivně obnovováno v každé době, filosofie umírá a spolu s ní i obraz filosofa a svobodného člověka. Hloupost a nízkost nepřestávají tvořit nové sloučeniny. Hloupost a nízkost jsou vždy hloupostí a nízkostí naší doby, našich současníků, jsou vždy naší hloupostí a nízkostí.“ [...] Proto má filosofie zásadní vztah ke své době: filosof jde vždy proti své době, je kritikem aktuálního světa, vytváří pojmy, které nejsou věčné ani historické, nýbrž nevčasné a neaktuální. Protiklad, v němž se filosofie uskutečňuje, je protiklad neaktuálnosti a aktuálnosti, nevčasnosti a dané doby. V nevčasnosti jsou trvalejší pravdy než pravdy historické i věčné dohromady: pravdy budoucnosti. Myslet aktivně znamená „jednat nečasově, tedy proti své době, a tím také nad svou dobou, ve prospěch – doufám – doby budoucí.“¹⁵²“¹⁵³

Shrnu to metaforou, kterou jsem načala na začátku u Vymezení pojmů: mezi vším, co se v zemi postupně rozložilo detekuje věčný návrat solidní materiály, aby je vyzdvihl a zapojil do nových kontextů; umožnil jim pokračovat v životě.

3.4. FÚZE FILOSOFIE A UMĚNÍ

V předchozí kapitole pojednávám o tom, že kritikem díla je věčný návrat: dílo, které přežije smrt' času, je schopné komunikovat napříč dobami, je tedy životaschopné a zdařilé. Co je však podmínkou zdařilosti díla, a tím pádem přežití v čase? Touto prací se snažím říct, že je to právě vzájemná provázanost filosofie a umění.

Jedno pro druhé je:

- 1) inspirací,
- 2) projevem, ve kterém může spatřovat své naplňování a rozšiřování.

¹⁵² NIETZSCHE, Friedrich. Nečasové Úvahy II., Schopenhauer jako vychovatel, 3-4, citace z Deleuze

¹⁵³ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 187

V minulých kapitolách jsem prokázala, že se v sobě oba tyto principy navzájem obsahují. Zacházím teď dále, tedy, že jsou si dokonce *podmínkou* pro přežití. Proto bude konkrétní dílo schopné oslovovat napříč dobou, pokud bude (mimo jiné) obsahovat zárodky toho druhého principu.

Nietzsche mluví o dalekosáhlé logice¹⁵⁴ velkého, autonomního člověka. Tvrdím, že právě filosofie a umění jsou jejím obsahem. Že filosofie je *podmínkou* umění – tedy toho, které je zdařilé natolik, aby přežilo. A umění zase filosofii vyhání do života, od „příliš vážného zájmu o pravdu“¹⁵⁵.

Zrodila se tedy filosofie z ducha umění? Ve chvíli, kdy se odpojila a si začala si nárokovat „pravdivou“ výpovědní hodnotu, začala se vyčerpávat; návrat k sobě činí tím, že k sobě jako magnet přitahuje vši tvorbu, princip životný, afirmuje jej, čerpá z něj, aby se mohla zase vztáhnout na širší pole působnosti...snad je mezi filosofií a uměním vztah aktivně-reaktivní...

Pokud půjde jedno proti druhému, půjde současně samo proti sobě. Protože celku, věčnému návratu nezáleží na tom, jak si věci pro sebe rozdělíme a označíme, za vše mluví jejich vnitřní síla a schopnost integrace. Filosofie, harmonicky obsažená v umění, dodává umění potřebný nad rozměr (pohled na sebe z dálky – snahu o vlastní reflexi, zacílení na kontext s celkem). A naopak přístup umělce, bláznivý, hravý, experimentující, překypující, tvořivý vrací filosofii k podstatě.

Snažila jsem se tedy ukázat, že dílo může fungovat jedině pokud se tyto principy nacházejí v harmonii. Řeknu to ještě znovu a jinak: Pro filosofa-umělce je zásadní udržovat funkční svůj vnitřní detektor. Tříbí se v tom naučit se poslouchat jeho signály, rozeznat falešné od těch, které ohlašují poklad. Jistě, to nejlesklejší, nové zlato je dostupné snadno, ale jeho zajímají unikátní předměty, kterým stopa času podpořila ducha, předměty klidně ze směsí kovů. Pokud vykope něco, co k němu nepromlouvá, hledá dál. Sbírá předměty, které sice přesně nemusí identifikovat, ale rozjitří jeho představivost. Do svého života je vždy nějakým způsobem zařadí, buď je opraví, nebo přetvoří v něco nového. Vše

¹⁵⁴ „Velký člověk – člověk, kterého příroda vybuodovala a vynašla ve velkém stylu – co je to? *Předně*: velký člověk má v celém svém jednání dalekosáhlou logiku, logiku, pro její dalekosáhlost těžce přehlédnutelnou, a proto klamavou, schopnost rozpínat svou vůli přes široké rozlohy svého života a přehlížet na sobě a odhazovat všechn drobný krám, byť mezi tím byly i ty nejkrásnější, „nejbožštější věci světa“.“ NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*, str. 46

¹⁵⁵ NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, aforismus 88

využije – i kdyby jen k tomu, že lahodí jeho pohledu, že pozvedávají. Takto filosof-umělec zpřítomňuje činnost věčného návratu.

Závěr

V této práci jsem se věnovala principu *umělce-filosofa* a jeho *díla*: sledovala jsem prvotní principy, které provázejí jeho *vznik*, problematiky, týkající se *tvorby* – aktivity, a nakonec podmínky možného *přetrvání* díla.

V první části o vzniku jsem se věnovala pojetí tvůrce jako *aktivně formujícího* člověka, který dokáže aktivně pracovat s reaktivními silami uvnitř i vně sebe, vtisknout jim *formu*. Tato aktivita vyvěrá z jeho *chtění*, z jeho *vůle k moci*, tak se princip chtění stává principem tvůrčím.

Podkapitola *kritika* zdůrazňuje důležitost difference jako tvůrčího živlu: kdo kritizuje, vymezuje se a tvoří nové hodnoty. Díky tomu se dá umělec-filosof chápat jako zákonodárce.

V podkapitole o *kultuře* jsem pojednala o tom, čím její aktivita skutečně je. Čeho všeho bylo v oblasti kultury dosaženo, co zobrazeno, vybudováno, a stejně, píše Nietzsche, je jejím nejcennějším plodem suverénní individuum; nezávislý člověk, který je sobě samému pánem, který umí slibovat. „Generická aktivita kultury má konečný cíl: vychovat umělce a filosofa.“¹⁵⁶

V podkapitole *Zralý plod individuum* jsem pojednala o tom, že se právě v něm koncentruje to nejvyšší z lidskosti, v něm, kterého nic nevykolejí, *proto*, že je schopen se neustále proměňovat; a dokud to dělá, směřuje nad člověka.

Novou kapitolou *tvorba* jsem se dostala k pojmu *opojení* a k tomu, co znamená estetický stav, stav libosti. Tedy, že veškerá krása způsobuje ve člověku pocit opojení, zvyšuje pocit pohlavní síly.

¹⁵⁶ DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*, str. 190, cituje: *Nečasové úvahy*. Friedrich Nietzsche: Schopenhauer jako vychovatel, 8.

V podkapitole *pud plodit* jsem pojala Nietzscheho sdělení, že právě síla pohlavní je tou jedinou působící silou, jiné síly není. Proto krása působí na sílu prapůvodní a zmnožuje ji.

Dále jsem na pojmu *světlocitlivost* ukázala, že si tvůrce právě nejvíce cení své jemnosti sensorů – jelikož člověk vyšší a nižší se liší právě co do jemností, a pojmům krásy a ošklivosti připisují jiné hodnoty. Člověku nízkému chybí právě tato jemná *světlocitlivost*, kterou si tvůrce cení a pěstuje jako svůj největší poklad.

Kapitolou „*to něco*“ říkám, že tvůrci jde vždy o něco jiného než sebe, proto míří svébytně a s velkým zájmem do nitra něčeho *mimo sebe*, a odtud čerpá energii do svého díla. A každé další dílo je svědectví o tom, jak tvůrce mířil zase dál, zase jinam.

Nevědomost a ignoranci pak pojmám jako zásadní tvůrcovy kvality pro jeho objevnou činnost. Nehledět na to, co tvoří ostatní, či jak reagují na něj, a věnovat se plně svému dílu.

Tímto dlouhodobým objevováním a skládáním tak samovolně a kontinuálně, (v závleku za jeho aktivitou) *vzniká styl*, osobnost. Aby nepřerušil její vznikání a rozpínání, nesmí se na ni však příliš fixovat, ohlížet se za ní, svůj pohled má upínat jen dopředu.

V podkapitole *Básníci vám lžou* pojednávám o hodnotě nepravdy jako odvrácení se od toho, co je zřetelné, aby mohl tvůrce nechat vystoupit to neznámé, neviditelné a nejcennější. *Krása* je tak přizvána mezi *pravdu* a *dobro* – jsou však vyloučeny samy o sobě; proto jsou jen zdáním. Vystává tak nová Nietzscheho hranice pro pravdu jako všeho, co připouští experiment, hru, transformaci.

Podkapitola *Ohyzdnost v kráse versus úpadek typu* směřuje ke sdělení, že ohyzdnost může být 1) nezvládnutá – nízká, anebo 2) zvládnutá – ta je součástí krásy, ta je v jejích službách a dodává jí živost.

Poslední kapitolou pojednávám o podmínkách *přetrvání* díla. Snažila jsem se dokázat, že je to právě umělec-filosof, kdo všude spatřuje věčně se navracející principy univerza a po svém se k nim vztahuje – formuje je, čímž je ve své době zase obnovuje, roztahuje, oživuje. Tak zpřítomňuje ve své době *ducha*, a vytváří o něm *svědectví*.

Nesrozumitelnost pak pojmám jako nekomunikativnost, jako *problém ega*, který není ničím výsostným, důkazem velkého rozumu, ke kterému se ještě musí dozrát, ale jako překážku vesmírného proudění, respektive neschopnost napojení se na něj. Proto nesrozumitelné dílo, kterému chybí tato vazba, nemá schopnost přežít, jelikož to, co *přežívá-žije* se vždy *váže* k něčemu *živému-živoucímu*.

Nakonec se snažím říct, že právě pokud dílo umělce-filosofa schválí a přijme sám *věčný návrat* (pokud je chce navracet ještě jednou a ještě nespočetněkrát), jeho jediný opravdový kritik, je jeho dílo zdařilé, tj. životaschopné.

Tak dospívám k závěru, že se v sobě *filosofie a umění* nekonečně mísí, tak jsou z podstaty provázané.

Doslov

Zdá se, že cokoliv kritického a mimořádného se vysloví, společnost nikdy skutečně nepřijme za své – jak by taky mohla, když se takových myšlenek děsí? Její svědomití zástupci se zaktivují, aby proškrtali, přeučili, a když to nejde, tak zabavili a schovali, nejlíp někam, kde to už najít nelze. Autorův odkaz se zpravidla stává o něco bezpečnějším polem až po jeho smrti, kdy už autor nikoho neznerovozňuje svou existencí. Lidé ho pomalu začínají okukovat se smíšenými pocity. A Nietzscheho myšlenky si žádají obzvlášť pevný zkus. Jsou již uleželé, dobře prokvašené, jen ta směs kyselin, občasného probublávání, a neidentifikovatelného zápachu nepůsobí vyloženě vábivě. Velká část se neodvážá je přímo uchopit, ale něco na nich přeci jen je, udělají tedy to jediné, co jim je v přístupu k větším věcem vlastní: parazitují – tedy po kouskách rozkrádají a rozkládají.

Kdo přeci jen vnese do úst celá sousta (často se zacpaným nosem), obvykle je přežvýkává¹⁵⁷ až příliš dlouho. Takový člověk se zabydlí v procesu konzumace, kde se mu příjemně rozmělnuje, načež vyplivne vyšťavený žvatlanec, opatří ho příslušnými pojmy, názvy a razítky výměnou za odpovídající ohodnocení.

¹⁵⁷ Odkaz k přežvykování v předmluvě *Genealogie morálky*, Nietzsche, F. str. 15: „[...] Aby se čtení dalo tímto způsobem vykonávat jako *umění*, je ovšem nejprve zapotřebí něčeho, co jsme se v dnešní době právě úplně odnaučili – a proto ještě hodnou dobu potrvá, než budou mé spisy „čitelné“ – něčeho, k čemu je nutno být takřka krávkou a rozhodně nikoli „moderním člověkem“: totiž *přežvykování*...

Ale kdože jsou ti lidé se silnými žaludky, které si Nietzsche přál žít? Jedinci, kteří se do matérie zavrtají, aby ji nasáli, a pak se od ní odvrátí, aby na vlastním zažívání¹⁵⁸ (na čím jiném?) pozorovali přímé působení. Následné experimentování s různorodými chutěmi, a časem přirozená inovace receptů budiž kritériem jejich nerozumného porozumění. Tento druh lidí zkouší i kombinace, po nichž možná zprvu trpkne jazyk, kombinace *nepravděpodobné*, je ovšem možné, že právě tam zreaguje nová chuť.

¹⁵⁸ „Nietzsche urges ‘philosophers’ to practise a form of enquiry that engages as many personal feelings as possible, and understands its subject matter more fully as a result. His own affectively engaged and rhetorically provocative investigation of the origins of our values stands as a good exemplar of such enquiry.“ CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*, 54

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

ARENDE, Hannah, *Krise kultury*, in: *Mezi minulostí a budoucností*, (přel. T. Suchomel a M. Palouš), Brno: 2002, str. 174.

CAME, Daniel. (ed.) *Nietzsche on Art and Life*. United Kingdom: Oxford University Press. 2014. ISBN 978-0-19-954596-4

DELEUZE, Gilles. *Nietzsche a filosofie*. Přeložil Čestmír Pelikán a Josef Fulka. Praha: Herrmann & Synové, 2004. ISBN 978-80-87054-47-5

DURAS, Marguerite. *Psát*. Praha: Abor vitae. 2002. ISBN: 80-86300-28-5

CHAVALKA, Jakub. *Přivtělení a morálka*. Praha: Togga, 2014. ISBN 978-80-7476-054-9

KOUBA, P. Nietzsche. Filosofická interpretace. Praha: Český spisovatel, 1995. ISBN 80-7298-191-9

MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*. Praha: Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5338-9

NIETZSCHE, Friedrich. *Zrození tragédie*.

NIETZSCHE, Friedrich. *O životě a umění*. Druhé vydání. Z díla *Wille zur Macht* přel. Jaroslav Kabeš. Praha: Votobia. 1995. ISBN 80-85885-54-9

NIETZSCHE, Friedrich. *Genealogie Morálky*. Praha: OIKOYMENH, 2019. (přel. Věra Koubová). ISBN 978-80-7298-365-0

NIETZSCHE, Friedrich. *Radostná věda*, přel. V. Koubová, Praha: Aurora, 2001, ISBN 80-7299-043-8

NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Praha: OIKOYMENH, 2005, O užitku a škodlivosti historie pro život, str. 103. ISBN 80-7298-134-X.

NIETZSCHE, Friedrich (2015). *Tak pravil Zarathustra*. Praha: XYZ. ISBN 978-80- 7505-140-0.

VRABEC, Martin et al. (ed.) *Filosofické reflexe umění*. Praha: Togga. 2010. ISBN 978-80-87258-42-2.